

ZAČETKI GRADNJE NOVE GORICE

DRAGICA UKMAR

Uvod

Z osvoboditvijo Gorice 1. maja 1945 so poleg partizanske vojske prišla sem tudi politična in upravna vodstva predvsem srednjeprimorskega okrožja. Gorica je zopet postala pravi center Slovencev. Toda radost ob zmagi so kmalu skalelile misli, da bo treba pridobljeno svobodo še močno braniti, da bo vojaškemu boju sledil še močan diplomatski boj za zahodne meje nove Jugoslavije.

Že 12. maja 1945 je bila odpravljena medvojna organizacija ljudske oblasti, namesto prejšnjih petih sta bili ustanovljeni dve novi okrožji, goriško in tržaško. 5. junija 1945 je bil na novo izvoljen tudi najvišji upravni organ – Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor Slovensko primorje (PNOO). Na pritisk Velike Britanije in Združenih držav Amerike je bilo ozemlje, ki so ga na Primorskem osvobodili partizani, s t.i. Morganoovo črto na podlagi beograjskega (9.6.1945) in devinskega (20.6.1945) sporazuma razdeljeno na coni A in B.

Ozemlje današnje novogoriške občine je pripadalo tako coni B, ki so jo upravljale enote jugoslovanske armade, kot coni A, ki so jo okupirale angloameriške čete. 12. junija 1945 je zavezniška vojaška oblast prevzela upravo cone A in jugoslovanske čete so se morale umakniti od tod. S splošnim ukazom št. 11 z dne 11. avgusta 1945 je zavezniška vojaška uprava v coni A odpravila »ljudsko oblast« in zopet se je vrnilo staro stanje.¹

Leti 1945 in 1946 sta bili v znamenju boja za meje nove Jugoslavije. Borba se je odvijala v diplomatskih krogih, na diplomatski ravni, pa tudi na terenu. Jugoslovanska vlada je delovala pri svetu zunanjih ministrov velikih sil, ki je imel nalogo, da izdela načrt za mirovne pogodbe. Jugoslovanski diplomati so si prizadevali dokazati pravico do narodnostnih meja s pomočjo argumentov. Zaradi tega je prišlo do odkritega spora z italijansko diplomacijo, ki je spomladi 1946 pripeljal na sporna ozemlja medzavezniško komisijo, ki je o ugotovitvah poročala Svetu zunanjih ministrov in predlagala novo razmejitevno črto.

Pravzaprav so bili izdelani štirje predlogi razmejitvene črte. Sovjetski se je v glavnem ujemal z jugoslovanskim: vsa Julijska krajina s Trstom, Gorico, Beneško Slovenijo in Kanalsko dolino naj bi spadala k Jugoslaviji. Ameriški predlog je puščal Italiji Beneško Slovenijo, Kanalsko dolino, Gorico, Trst in polovico Istre z rakškimi premogovniki. Britanska inačica se loči od ameriške v tem, da prisodi raške premogov-

nike Jugoslaviji. Francoska črta pa je bila nekaj vmesnega med angleškim in sovjetskim predlogom, vendar je puščala Italiji razen Beneške Slovenije in Kanalske doline tudi Trst in Gorico, v Istri pa Koprski in Bujski okraj, tako da bi bila južna meja reka Mirna. Vsi ti predlogi so prisodili Gorico Italiji.

Razprava na mirovni konferenci 21. držav v Parizu (od 29. julija 1946 do 15. oktobra 1946) je potekala v napetem ozračju, saj so se nesoglasja med Sovjetsko zvezo in zahodnimi velesilami o takratnih temeljnih mednarodnih vprašanih poglobljala. Ni bilo dosti upanja, da bi se glede jugoslovanskih zahtev kaj izboljšalo, razen morda vprašanja državne pripadnosti Gorice. Jugoslovanska delegacija je podala na konferenci svoje argumente: podatke o štetju prebivalstva iz leta 1910. Takrat je goriška občina imela 24.403 Slovencev in 17.506 Italijanov. V samem mestu Gorica so bili Italijani le v neznatni večini.

Jugoslavija je pristala na ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) s tem, da bi Gorica pripadala njej.

Kot navaja Edvard Kardelj v svojih spominih (izšli so leta 1980), je mogoče sklepati, da so bile zahodne velesile pripravljene prepustiti Gorico Jugoslaviji, če bi na tem vztrajala Sovjetska zveza. Toda sovjetski zunanji minister Molotov ni vztrajal. Edvardu Kardelju je celo rekel, da Jugoslavija ne bi smela zahtevati Gorice, češ da to ne bo všeč Stalinu. Tako je Gorica pripadla Italiji.

Aleš Bebler, ki je na mirovni konferenci tudi utemeljeval naš predlog glede Gorice, pa navaja, da mu je kako leto pozneje član francoske delegacije Maurice Couve de Murville dejal: »Veste, nečesa nismo razumeli na tisti konferenci – zakaj je Molotov tako hitro soglašal s francosko črto tudi o vprašanju Gorice. Gorico smo tako 'izrezali' zato, da bi vam jo lahko dali zadnji trenutek ter da bi zanj dobili soglasje Sovjetske zveze za internacionalizacijo Trsta.«²

Svet ministrov se je torej odločil za francoski predlog, ki ga je mirovna konferenca v noči od 9. na 10. oktober 1946 tudi sprejela. Mirovno pogodbo z Italijo je nato Jugoslavija podpisala v Parizu 10. februarja 1947. Dne 14. septembra 1947 so bile med Jugoslavijo in Italijo, prav tako v Parizu, izmenjane ratifikacijske listine. Mirovna pogodba je stopila v veljavo in v noči od 15. na 16. september 1947 so jugoslovanske čete zasedle novo zahodno državno mejo.³

Nova meja je od mesta Gorice odtrgala skoraj vse naravno zaledje: Soško in Vipavsko dolino, del Goriškega krasa, Brda, Trnovski gozd in Banjščice. Četudi je Goriška doživljala stalne

spremenbe svojih meja, je današnja razmejitev od vseh najmanj ugodna. Razmejila je fizično, geografsko, ekonomsko in upravno zaokroženo goriško regijo na dva dela.⁴ Nova razmejitev je pomenila za Goriško ravan pravo katastrofo. Državna meja je tekla sedaj po sredi čez ravnino od Šentmavra pri Solkanu do Mirna pod kraškimi robom, tako da je puščala na italijanski strani mesto Gorico ter vse slovenske vasi zahodno od nje, a na jugoslovanski samo predmestji Solkan in Šempeter z železnico, ki teče skozi Solkan in Šempeter v spodnjo Vipavsko dolino ter čez Kras do Sežane. Novi kolodvor med Solkanom in staro Gorico je pripadel Jugoslaviji, toda železnica je šla tik ob meji po zahodnem vznožju Kostanjevice.⁵

Tako je Severna Primorska ostala brez svojega središča, brez dela industrije, trga za kmetijske pridelke, brez bolnišnice, šol. Pretrgane so bile pomembne prometne zveze. Ceste so se končale ob meji. Takoj po osvoboditvi je bilo zato potrebno zgraditi vrsto zasilnih cest, da so se vzpostavile elementarne vezi Solkan–Pristava–Šempeter, Solkan–Ajdovščina. Problem cestnega omrežja je izstopal zlasti pri izdelavi mestnega tločrta, čeprav so začeli graditi Novo Gorico na praznem zemljišču.

Nova situacija je terjala naglo rešitev. Odločiti se je bilo treba ali za premestitev središča

Goriške v eno od že obstoječih mestec ali trgov ali za zidavo novega mesta.⁶ Razloga, ki sta pripomogla, da so se odločili za zidavo novega mesta v neposredni bližini stare Gorice, sta bila v prvi vrsti izredno ugodna prometna lega (križišče dveh starih prometnih poti, vipavske, ki je bila del prastare zveze med Italijo in Panonsko kotlino in predilske, ki je vezala Alpe z morjem) in tradicija (izmenjava dobrin med ekonomsko različnimi regijami).⁷

Zamisel za novo središče Goriške se je rodila že kmalu potem., ko so bile znane odločitve glede nove zahodne meje Jugoslavije. To je bila pomembna naloga za celotno jugoslovansko skupnost, toda odgovornost za uresničevanje sta prevzeli Slovenija in goriški okraj.

»Reševanja teh problemov smo se lotili z velikim navdušenjem, toda brez pravih materialnih možnosti, kadra in izkušenj«, se spominjajo ljudje, ki so tiste čase doživeli.⁸

Gradnja novega mestnega središča je bila naloga, ki je vsa leta po priključitvi dajala ton in obeležje ravnanju predstavniških organov in drugih občanov, ter svojevrstno odsevala v gospodarskih prizadevanjih in na drugih področjih družbenega življenja na tem območju. To je bila težavna naloga spričo tega, da je bila Primorska ob priključitvi k Jugoslaviji eno najbolj zaostalih območij v Sloveniji, od koder so se lju-

Gradnja Nove Gorice

Črpanje vode, kjer se bo tlakoval potok Koren

dje trumoma odseljevali zaradi velikega presežka delovne sile in zaradi političnih razmer po nastopu fašizma v Italiji.⁹

Polemika o datumu začetka gradnje

Glede datuma začetka gradnje Nove Gorice je bilo dosti razpravljanja. Ob 20-letnici obstoja Nove Gorice (leta 1968) so se zopet spraševali, kdaj je bil sprejet sklep, da se bo gradila Nova Gorica in zlasti, kateri forum ga je sprejel. Dokument, ki bi lahko odgovoril na to vprašanje, ni znan.

Dilemo glede tega vprašanja je skušal razrešiti Ivan Kraigher (nekdanji referent za obnovo in gradnjo pri gospodarskem odseku goriškega okraja).¹⁰ Pojasnjuje, da se je 11. februarja 1947 udeležil zborovanja v Ajdovščini. To je bilo dan po podpisu mirovne pogodbe z Italijo v Parizu. Znano je že bilo, da Jugoslavija ne bo dobila Gorice. Na tem zborovanju sta se združila okrajni NOO Grgar in Vipava v enoten okraj s sedežem v Ajdovščini in izvoljen je bil okrajni izvršni odbor, katerega predsednik je bil Milo Vižantini. V svojem govoru je M. Vižantini poudaril sklep o graditvi novega okrajnega središča Nove Gorice. Od tedaj dalje so začele teči priprave za gradnjo novega mesta. Za vprašanja gradnje

Nove Gorice je bil nato zadolžen poseben delovni odbor (ustanovljen 18. aprila 1948).

Enako mnenje je izrazil tudi Ciril Zupanc že leta 1967.¹¹ Na njegove trditve se je oglašil Avguštin Okroglič (načelnik oddelka za gradnje, po marcu 1947 je odšel na ministrstvo za gradnje LRS), ki ni izključil možnosti, da so se priprave za gradnjo Nove Gorice začele po več linijah.¹² Zavrača možnost, da je pričel gradnjo Okrajni izvršni ljudski odbor za Goriško s sedežem v Ajdovščini. Opozarja, da je med ustanovitvijo delovnega odbora (18. aprila 1947) in prvo sejo tega odbora (24. aprila 1947), kjer je ing.arh. Božidar Gvardiančič že predložil osnutek mesta Nove Gorice, samo šest dni. Meni, da je za tako delo premalo tudi šest mesecev. Pač pa je Načrtna komisija pri PPNOO za Slovensko primorje v Ajdovščini imela dne 26. novembra 1946 prvo sejo. Na dnevnem redu je bilo med drugim tudi sprejetje načrta investicijskih del pokrajinskega značaja. Republiška investicija je predvidevala povezavo Soške doline z južnim Krasom, pokrajinska – gradnjo upravnega centra za goriško območje t.j. Novo Gorico in tovarno pohišstva, okrajna pa regulacijo potoka Lijaka.

Toda s tem polemika okrog začetka gradnje Nove Gorice še ni bila končana. Prizadeti Ciril Zupanc se je osebno obrnil na B. Gvardiančiča,

da bi on pojasnil, kako je bilo s to rečjo. Ing.arh. B. Gvardiančič je začetke gradnje Nove Gorice pojasnil takole: »Od zgodnje pomladi do jeseni 1947 so tekle priprave okoli planiranja Nove Gorice. Zbiralo se je analitsko gradivo, s katerim bi bilo mogoče ugotoviti gravitacijsko območje novega mesta. Izvedla se je anketa, ki naj bi pokazala razporeditev in gledanje lokalnih vplivnih in političnih osebnosti. Strokovno delo je padlo name. 13. septembra 1947 me je Ministrstvo za gradnje poklicalo v Ljubljano v zvezi s pripravami projektiranja Nove Gorice. Stal sem na stališču, da je treba poleg solkanske ogledati na terenu in presoditi tudi vrtojbsko varianto. Prišel sem do prepričanja, da bi Nova Gorica ob južni strani stare (vrtojbska varianta) imela neprimerno ugodnejšo lego in lepe pogoje za specifičen razvoj kot metropola 'sončne' Vipavske doline in Kraške planote, kakor pa ob Solkanu, kjer so klimatski pogoji občutno slabši in je dolina izpostavljena burji ves zimski čas. Takratni minister za gradnje Ivan Maček-Matija je na to reagiral tako, da je sklical na teren ogromno komisijo, ki naj bi odločila, kje naj stoji Nova Gorica. Komisija je obhodila (obvozila) teren. Ministra I. Mačka je motila harfa tirnih naprav šempetrške železniške postaje, neposredna navezava Šempetra na staro Gorico, izrazito kmetijsko prebivalstvo (nasproti sicer mešane-

mu, vendar socialistično zavednejšemu življu v Solkanu) in pomanjkanje dejavnosti, ki bi jo bilo mogoče razviti v industrijo.

Drugi dan smo dobili trije arhitekti nalogo, da preko nedelje pripravimo vsak svoj predlog Nove Gorice v Solkanu (arh. Ravnikar, arh. Župančič in jaz). Minister nas je sprejel vsakega posebej. Meni je očital, da oslanjam Novo Gorico preveč na staro, da ne puščam obmejnega pasu, ki mora biti najmanj 300 m širok in nezazidljivo področje, da nepravilno poudarjam Gabrielov drevored, ki vodi naravnost v staro Gorico, da ohranjam postajo v Solkanu in vežem soško dolino z Vipavsko s cesto neposredno ob meji.«¹³

Dodaja še, da je bil sprejet Ravnikarjev osnutek, ki je upošteval zahteve ministra: širok zaščitni pas ob solkanski železniški progi, prenos železniške proge od Solkana pod hrib sv. Katarine in izvedbo povezave doline Soče z Vipavsko dolino s predorom skozi Panovec in Markov hrib. B. Gvardiančič je kasneje sodeloval le še kot zastopnik Ministrstva za komunalne zadeve.

Ivan Maček pa je na slavnostni seji 9. septembra 1978 razsvetlil začetke gradnje zopet nekoliko drugače.¹⁴ Po konferenci v Parizu so se takoj začeli razgovori, da je treba graditi Novo Gorico. Pa nič več, niti kje, kako, s čim, kdaj, temveč samo: »Treba je začeti z gradnjo!« To je sprejel Politbiro CK KPJ v Beogradu. Njega

Gradbeni stroji

(I. Mačka) so zadolžili za gradnjo Nove Gorice. To je bilo tudi vse, kar je dobil napotkov. Povedano mu je bilo samo to, da je treba mesto zgraditi. Sam ni vedel, kako se gradi novo mesto. Do takrat so gradili le naselja, industrijske objekte. Niso pa še zgradili nobenega mesta. Zato mu ni bilo čisto jasno, kaj vse mora imeti novo mesto in podobno.

Mnenje lokalnih faktorjev je bilo, naj bi bila Nova Gorica v Šempetru. Ko si je tudi sam ogledal teren, je ugotovil, da tam ne bo nikoli stala Nova Gorica.

Edo Ravnikar (avtor urbanističnega načrta za Novo Gorico leta 1948) se po 35-letih spominja: »Zgradili naj bi nekaj velikega, lepega in ponosnega, nekaj, kar bi sijalo prek meje.«¹⁵ Te misli so se z navdušenjem oprijeli vsi, od kmeta do ljudi na najvišjih političnih mestih. Urbanizem je tako postal tudi orožje v nacionalnem in političnem boju.

Nova Gorica ni nastala kot ostala mesta »moderne«, ni nastala kot mesto, ki bi razbremenjevalo urbano eksplozijo obstoječih, historičnih mest. Ni nastala kot posledica industrijske revolucije. Nastala je z rezom, z mejo. Nastala je kot nadomestek za nekaj izgubljenega. Umetno mesto, vendar z isto funkcijo kot vsa ostala stara mesta – središče neke regije...¹⁶

Pobuda za gradnjo

Težkih nalog, povezanih z gradnjo novega mestnega središča na Goriškem, sta se prva zavedla najvišji organ oblasti za Slovensko primorje – Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor (PNOO) in Poverjenišvo pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora (PPNOO), ki sta po vsej verjetnosti o tem razpravljala še pred podpisom pariške mirovne pogodbe 10. februarja 1947, saj je bilo že 3. julija 1946 skoraj docela jasno, da bo Gorica pripadla Italiji.¹⁷

Kot se spominja Ivan Maček-Matija (minister za gradnjo pri vladi LRS), so torej o gradnji novega mesta razpravljali že na mirovni konferenci, odločitev za gradnjo pa je dal politbiro CK KPJ. Sklep, da se prične graditi Novo Gorico, je v Ljubljano prinesel Miha Marinko. Za gradnjo je zadolžil Ivana Mačka-Matijo.¹⁸ Na slovesni prireditvi na Lijaku, 21. septembra 1947 je Miha Marinko tudi javno potrdil zamisel o gradnji Nove Gorice. Po zatrjevanju Avgušтина Okrogliča, načelnika za gradnje pri PPNOO je o teh nalogah razpravljala planska komisija navedenega organa že 26. novembra 1946.¹⁹

Določitev lokacije

26. novembra 1946 se je sestala planska komisija PPNOO za Slovensko primorje. Med za-

beležkami Avgušтина Okrogliča zasledimo, da so sklenili, da je treba vključiti gradnjo novega mesta v petletni republiški plan, ki naj bi stopil v veljavo že 1. januarja 1947. Novo Gorico naj bi gradili v Ajševici ali Šempetru.²⁰

Na sestanku referata za gradnjo, dne 6. marca 1947 v Ajdovščini je poverjenik gospodarskega odseka Slavko Benevol poudaril, da je potrebno nemudoma pričeti z organizacijskim delom za vzpostavitev stanovanjskih zadrug v zvezi s predvidenimi deli za Novo Gorico.²¹

Da so bile pobude za gradnjo mesta res v rokah Okrajnega izvršnega odbora (OIO) (čeprav ni bil za to pristojen), nam dokazujejo tudi naslednja prizadevanja.²²

OIO za Goriško je dne 26. marca 1947 predlagal predsedstvu vlade LRS, naj bi bila Nova Gorica izvzeta iz okraja Gorica. »Njen mestni ljudski odbor (MLO) naj bi imel kot organ državne oblasti pristojnost krajevnega in okrajnega ljudskega odbora, da bo na ta način lahko vodil enotno in smotno komunalno politiko in skrbel, da se bodo hitro in praktično reševala vsa vprašanja, ki se bodo pojavila v zvezi z izgradnjo, povezavo in ureditvijo tega novega središča, kakor tudi v zvezi z preskrbo njegovega prebivalstva, stanovanjskim vprašanjem in vprašanjem oskrbe in vzdrževanja vseh potrebnih mestnih naprav. Na področju MLO – Gorica naj bi bili trije četrtni odbori in sicer Solkan, Šempeter in Rožna dolina. Prva dva naj bi ostala tostran francoske črte (okolica severnega kolodvora, Kostanjevica, Rafut, predel okrog živinskega trga in Rdeče hiše ter Rožna dolina)... Tako bi imela Nova Gorica okoli 6000 prebivalcev. Če upoštevamo vse uslužbence mesta z družinami vred, bi imela Nova Gorica takoj od začetka okoli 9000 prebivalcev.«²³

V arhivu ni odgovora na to vlogo. Ve pa se, da prošnja ni bila uslišana. Z zakonom o upravni razdelitvi LRS, ki je pričel veljati 23. februarja 1948, je bil določen KLO Solkan, ki je obsegal naselja Solkan, Rafut, Gorico. Iz tega dopisa razberemo, da ni bilo več dileme, kje naj se gradi novo mesto (širša lokacija): »... OIO bo takoj po priključitvi prenesel svoj sedež na območje Nove Gorice, ki naj bi zapopadlo ves preostali del mesta Gorice in predmestji Solkan ter Šempeter...«²⁴

OIO za Goriško je prav tako obvestil Načrtno komisijo pri predsedstvu vlade LRS, da se: »zadnje čase opaža med ljudstvom precejšnje zanimanje, kako je z načrtom za gradnjo Gorice... Pojavljajo se raznovrstna mnenja, kje naj bi stalo mesto, kdo naj prične z eventualnimi pripravami...«²⁵ Glede na to, da so pripravljala dela potekala zelo počasi, je OIO za Goriško 18. aprila 1947 ustanovil poseben delovni odbor v sestavi: dr. Franc Marušič – za zdravstvo, ing. Majer – za kmetijstvo, J. Štrukelj – za industrijo in obrt, Komjanc – za trgovino in promet, D. Koče-

var – za prosveto in kulturo, J. Gorjan – za upravne zadeve, ing. arh. B. Gvardiančič – projektant.

Na seji 18. aprila 1947 so ponovno ugotovili, da bi moralo stati novo mesto v bližini starega iz geografskih, gospodarskih in prometnih razlogov. Pregledali so tudi predprojekt ing. arh. Božidarja Gvardiančiča, ki ga je predložil gospodarskemu odseku OIO dne 17. aprila 1947. V zapisniku omenjene seje lahko preberemo: »Predložena študija odgovarja vsem zahtevam moderne urbanistike in je izvedljiva.«²⁶ Zaostrilo pa se je pri vprašanju mikrolokacije novega mesta. Ing. arh. Gvardiančič je svoj projekt predvidel na mestu med Šempetrom in Vrtojbo, vendar je že na seji (18. aprila 1947) poudaril, da je za izvršitev takega dela potrebno zbrati osnovne podatke iz vseh panog gospodarstva, industrije in prosvete, ki naj bi tvorili osnovno podlago za izvršitev take zamisli. Te podatke naj bi zbral že prej omenjeni delovni odbor.

Upoštevati je treba osnovne misli za študij programa Nove Gorice: »...Program mora biti ne le sestava potreb in zahtev po zgradbah, cestah, trgih, temveč realen, objektivni, dalekoviden predlog..., biti mora v soglasju s celotnim republiškim in zveznim gospodarski planom.«²⁷

Brez podrobnega objektivnega in izvedljivega programa se arhitekt ne bi mogel lotiti naloge.

Predprojekt (šempetrska varianta) je arh. B. Gvardiančič predložil tudi na prvi seji delovnega odbora za gradnjo 24. aprila 1947, na kateri pa je naletel na odklonilna stališča, ki jih je najbolj odločno zagovarjal član odbora dr. Franc Marušič. On je namreč zagovarjal varianto med Solkanom in Gorico.

Zasnova mesta med Šempetrom in Vrtojbo je verjetno pogojevala še živo upanje, da bo stara Gorica vrnjena. Zato je bilo mesto zasnovano bolj v duhu kasnejših sosesk, kot povsem samostojne celote. Še bolj očitno je to upanje vidno pri drugi Gvardiančičevi zasnovi na Solkanskem polju. Pri šempetrskem osnutku ni bila predvidena industrijska cona, pri solkanskem pa je bila zamišljena na ozkem pasu med regionalo cesto in železnico (ob meji).²⁸

Vprašanje mikrolokacije se je tako zostrilo, da so odločili, da jo bodo določili po neposrednem ogledu terena.

Že takoj so izključili možnost gradnje v Rožni dolini zaradi pretesnega prostora. Za področje Šempetra in Vrtojbe so ustrezali le klimatski razlogi, vsi ostali pa so govorili za lokacijo v trikotniku: Blanče, Ledine in Grčna oziroma železniška postaja Panovec–Sv. Gabrijel. Kot razloge za tako odločitev so navedli:

1. Politični: samo naselje v omenjenem trikotniku bo »Gorica«, povsod drugod bo ali Št. Peter ali Vrtojba ali Solkan, vendar nikoli pa »Gorica«. To pa zato, ker so Blanče in Grčna bile od nekdanj sestavni del mesta, medtem ko bi med Vrtojbo in mestom bil zelo velik presledek.

2. Historični: ker je terjala že v zgodovini prometna in gospodarska nujnost, da je nastalo naselje ob izhodu Soške doline, je nastalo prvotno naselje v sedanjem Solkanu, medtem ko je Gorica novejšega datuma, kakor so nedvomno tudi ostale okoliške vasi.

3. Geološki: zemljišče v omenjenem trikotniku je ilovnato in manj produktivno, medtem ko bi zemljišča v Št. Petru–Vrtojbi bilo naravnost škoda zazidati, ker je izredno prikladno za poljedelstvo in zlasti za vrtnarstvo. Močvirja začno šele za Grčno proti Panovcu in se jih v potrebi da izsušiti.

4. Geografsko politični: naselje v omenjenem trikotniku zajame neposredno Soško dolino z vsem njenim področjem (Baško in Idrijsko dolino, Banjško in Trnovsko planoto, Brda); zajame pa tudi neposredno Vipavsko dolino, katere naravni izhod je Ajševica–Kromberk in spodnji tok reke Vipave. Naselje na severnem (oziroma severovzhodnem) delu Gorice zajame 3/4 do 4/5 dežele, medtem ko bi Vrtojba zajela samo bivši Mirenski okraj in del Krasa, ki pa itak gravitira na Trst in deloma na Tržič.

5. Strateški: severni del je zavarovan po gričevju in tvori nekak žep, v katerega eventualni sovražnik ne bo silil, medtem ko je vrtojbensko polje popolnoma odprto.

6. Gospodarski: severni del mesta nudi razvoj industrije boljše pogoje (Soča, elektrarne, promet, industrijsko prebivalstvo). Mesto se bo razvilo tam, kjer je industrija.

7. Prometni: severni del mesta je prometno izhodišče za Soško dolino, Banjško in Trnovsko planoto in (po novi razmejitvi) tudi za Brda, je pa tudi prometno izhodišče Vipavske doline, ki bo zahtevala moderno cesto Ajševica–Solkan glede na to, ali se bo in kje se bo novo mesto gradilo. Naselje v Vrtojbi bo od glavnega prometa izključeno. Prometno žarišče je v severnem delu mesta. Železnica je bila grajena po toku Vipave deloma ker je takrat obstajal samo južni kolodvor deloma v perspektivi nove železnice čez Kras. Naselje ob severovzhodnem delu mesta bi razpolagalo z obširnimi kolodvorom, ki je že sam na sebi pred prvo svetovno vojno premaknil center mesta precej proti severu.

8. Klimatski razlogi, ki govore v zimskem času nedvomno za Št. Peter–Vrtojbo, kjer ni burje in je povprečna temperatura višja, govore pa iz istega razloga v poletnem času proti.²⁹

Delovni odbor je 7. maja 1947 izvršil pregled terena, ki je prišel v poštev po tedanjih predlogih.³⁰ Pregledali so sledeče kraje: Solkansko polje z Grčarij in Kostanjevice, Vrtojbensko polje pa s hriba Sv. Marka. Tudi po ogledu se niso mogli zediniti.

Zato je ing. arh. B. Gvardiančič sestavil vprašalnik, ki naj bi služil kot smernice za odločitev glede terena.

Dokončne odločitve o mikrolokaciji v arhivu ne zasledimo. Iz pričevanja ing. arh. B. Gvardiančiča pa izvemo, da je bilo to vprašanje razrešeno z odločitvijo tedanjega ministra za gradnje LRS Ivana Mačka-Matije, ki je po ogledu s Skalnice določil, da je treba mesto graditi na Solkanskem polju ali na Blančah. Zato je ing. arh. B. Gvardiančič predložil novo varianto (na seji delovnega odbora 24. julija 1947), po kateri naj bi se novo mesto gradilo tako, kot je določil minister za gradnje. Nova varianta je predvidevala mesto za 20.000 ljudi.³¹

Deset let kasneje je prof. Igor Vrišer potrdil pravilno izbiro terena. V svoji razpravi je tako le utemeljil, zakaj sta bili odbiti ostali dve možnosti: »Šempeterska varianta je bila odbita zaradi slabe zveze s soško dolino, neroden potek meje, zaščititi je bilo treba vrhnje površine, neugoden položaj železniške postaje... Rožna dolina je bila odbita zaradi neugodnih reliefnih prilik.«³² Pomembna je bila tudi sestava tal. Meliorirati je bilo treba osemdeset hektarov zemlje in regulirati 9,5 km potoka Korena.

Glede lokacije novega mesta na Solkanskem polju so upoštevali naslednje: zemljišče je primernejše za zidavo in slabše za obdelovanje; kontinuiteta starega in novega mesta ne bi bila prekinjena; razgibanost terena ob primernem načrtu omogoča bolj estetski videz mesta; burja, ki pa ni tako močna, je za večje naselje prej koristna kot škodljiva, za stanovanjsko naselje je najprimernejši predel okrog Kromberka, ki je v zavetrju.³³

Slabe strani te variante pa so bile: zaradi omejenosti terena manjše možnosti ekspanzije in razvoja mesta, izpostavljenost burji predvsem v spodnjem delu polja, ostrejša klima v primerjavi z vrtojbensko stranjo, delno močvirnato zemljišče.

Iz tega je razvidno, da je delovni odbor izpostavil kontinuiteto starega in novega mesta in da bi se ob priključitvi stare Gorice k Jugoslaviji (niso še odstopili od Gorice) novo mesto združilo s starim. Prav zaradi tega so bila že zgodaj zavrnjena razmišljanja, da bi okrepili katero od drugih središč v zaledju (Ajdoščina, Vipava ali Tolmin).

Na ozemlju Nove Gorice (v ožjem smislu) se je pred začetkom gradnje nahajalo »novo« goriško pokopališče. Do njega je vodila cesta sv. Gabrijela (danes Erjavčev drevored) mimo ene izmed mnogih goriških opekarn. Na mokrotnih travnikih ob Korenu je bilo le nekaj samotnih kmetij, ki so pripadale bližnjemu zaselku Grčna, delu Kromberka. Na začetku Erjavčevega drevoreda je bila stanovanjska naselbina za železničarje, zaposlene na bližnji postaji. Na tem praznem prostoru so začeli leta 1948 graditi Novo Gorico.³⁴

V pričakovanju združitve Slovenskega primorja z Jugoslavijo je o gradnji Nove Gorice po-

ročalo tudi časopisje. Ljudska pravica je med drugim zapisala: »...Gorica je zares iztrgana iz goriškega okoliša, ki mu pripada po naravi... Kakor nas okrnjenost Slovenskega primorja boli, v obup nas ne žene, nasprotno, vedri nas in vzpodbuja. Pred nas postavlja novo nalogo, da zgradimo Novo Gorico, da jo postavimo ob staro v prostoru med Solkanom in Šempetrom. Potrebujemo jo takoj v začetku, da nudimo okolici upravno središče in politično ter kulturno oporišče, a obenem tudi jedro nove gospodarsko-industrijske koncentracije...«³⁵

Zelo pomemben dogodek v zgodovini Slovenskega primorja se je zgodil ponoči med 15. in 16. septembrom 1947, ko sta bila z Istro priključena k FLRJ. Padli so bloki, ki so ju ločevali od domovine Jugoslavije. Enote jugoslovanske armade so zasedle nove zahodne meje.

Ljudstvo je proslavilo ta dogodek z mogočnimi manifestacijami po vsej Primorski. Ena izmed njih se je vršila tudi v Šempetru pri Gorici, kjer je spregovoril tudi član IO OF, primorski rojak France Bevk. V zvezi s krivično razmejitvijo in še posebej o mestu Gorici je dejal: »Zgradili bomo novo Gorico, toda stari se kljub temu ne bomo odrekli.«³⁶

Velika slovesnost je bila nekaj dni kasneje, 21. septembra 1947, na Lijaku, kjer je navzoče pozdravil Miha Marinko. Pohvalil je delo mladinskih delovnih brigad na Lijaku. Postavil jih je za zgled vsemu primorskemu ljudstvu. Poudaril je tudi: »Kakor se primorsko ljudstvo ni balo boja proti svojim zatiralcem, tako se ne bo balo dela pri gradnji našega skupnega doma.«³⁷

Ime mesta in začetek gradnje

Ime Nova Gorica se pojavi sorazmerno pozno, kajti graditelji se še niso povsem zavedali, da bo to popolnoma samostojno mesto. To lahko razberemo tudi iz zapisnika delovnega odbora z dne 24. julija 1947, ki navaja: »Po priključitvi starega mesta ne bo obstajalo novo naselje ločeno zase, ampak bo vedno le naravni podaljšek starega mesta.« In čeprav je 8. novembra 1947 že izšel časnik z imenom Nova Gorica in so po šolah in delovnih brigadah prepevali Minattijevo pesem Graditeljem Nove Gorice, se je uradno pojavilo ime Nova Gorica šele 7. novembra 1949 z Ukazom prezidija skupščine LRS, št. 161, ki je odločil, da KLO Solkan obsega naselja Nova Gorica, Rafut in Solkan. Nova Gorica pa se prvič pojavi v politični teritorialni razdelitvi kot mesto in občina šele 19. aprila 1952 z zakonom o razdelitvi LRS na mesta in okraje.³⁸

Ne poznam dokumenta, s pomočjo katerega bi izvedeli, kdaj in kako se je gradnja začela. Tako le ugibamo, kateri je rojstni dan Nove Gorice. Tudi v gradivu prvega petletnega plana ne zasledimo sredstev, namenjenih za gradnjo No-

ve Gorice, čeprav je ob njegovem sprejetju Miha Marinko poudaril, da so v zveznem republiškem planu predvidene tudi investicije za Primorsko. Na slavlju na Lijaku 21. septembra 1947 je Miha Marinko podal podatke republiškega plana za petletni plan, v katerem so namenili skoraj eno milijardo din samo za Novo Gorico – to je za stanovanja za približno 10.000 prebivalcev, upravna poslopja, komunalne naprave, urbanistični načrt, vodovode...³⁹ O tem so že naslednji dan pisali vsi slovenski časopisi.

Dostopni so nam podatki o Investicijskem planu Slovenskega primorja za leto 1947–1951, ki se je po podrobnejši študiji prvotnega plana povzidal za 1026 milijona din in sicer za 465 milijonov din pri delih iz plana LRS in 570 milijonov din za dela iz dodatnih sredstev.⁴⁰ V obrazložitvi plana je pojasnjeno, da je osrednja naloga plana izgradnja Nove Gorice na prostoru med Šempetrom in Solkanom. Ekonomsko jedro Nove Gorice naj bi tvorila naslednja industrijska podjetja:

1. Lesni kombinat z moderno švedsko žago, tovarno pohištva, zabojarno, parketarjo, briketirnico. Postavljen bo v Solkanu.
2. Tekstilna tovarna s predilnico, tkalnico in sukančarno.
3. Pivovarna in tovarna kvasa, slada in ledu.
4. Ojačitev obstoječe industrije gradbenega materiala, ki naj bi služila predvsem za potrebe gradnje Nove Gorice.
5. Pekarna in klavnica.
6. Tiskarna.
7. Vinska klet in moderno vrtnarsko podjetje.

V vseh podjetjih naj bi bilo zaposlenih 2530 delavcev, ki naj bi že ob koncu petletke tvorili jedro Nove Gorice. Do leta 1951 naj bi zgradili še gimnazijo, učiteljsko, kmetijsko šolo, dijaški dom, prosvetni dom, dve OŠ, centralno splošno bolnico, stanovanja za 10.000 prebivalcev, magistralo Šempeter–Solkan, zgradbe okrajnega in mestnega ljudskega odbora, sodišča in javnega tožilstva, pošto, carinarnico, narodno banko, Zavod za socialno zavarovanje.⁴¹

Poglejmo, kaj od zgoraj naštetega je bilo izvedeno. Prvi je o gradbenih delih na gradbišču Nova Gorica poročal Slovenski poročevalec 6. novembra 1947.⁴² Objavil je vest o začetku gradnje obhodne ceste Solkan–Šempeter: »Glavne prometne žile bodoče Nove Gorice, ki se bo začela graditi že to jesen.« Z gradbenimi deli je začelo Gradbeno podjetje za ceste LRS, vodil pa jih je ing. Ciril Pogačnik, ki je v Ljubljani gradil Tržaško cesto. Istočasno so začeli tudi z obnovitvenimi deli na železniški postaji v Gorici. Sem je dospela z Jesenic že konec oktobra sekcija za vzdrževanje prog. Usposabljali so progo Prvačina–Repentabor. Težji problem pri tem je bila mobilizacija zadostnega števila delavcev, zlasti profesionalcev, zato je bil podan

predlog centralnemu svetu LMJ, naj bi se v Novi Gorici prihodnje leto organizirale akcije prostovoljnega dela zveznega merila.⁴³

Glavni odbor LMS je na svoji šesti plenarni seji 17. januarja 1948 sprejel sklep, da se pošlje na gradbišče Nove Gorice 5.000 mladincev in sicer 3.000 iz Slovenije, 2.000 pa iz preostalih delov Jugoslavije.⁴⁴ Prve brigade mladih (skupaj 654 mladincev in mladink) so pričele z delom v Novi Gorici 3. decembra 1947. O njihovem delu je stalno poročalo slovensko časopisje, zlasti še novi časnik (glasilo OF za Goriški okraj). Nova Gorica, ki je začel izhajati 8. novembra 1947., v prvi številki so zapisali: »Novo glasilo bo vzpodbujalo pri velikem delu (graditev Nove Gorice), beležilo uspehe na vseh področjih dela... Sproti bo nakazalo najvažnejše, posredne in neposredne naloge v zvezi z gradnjo Nove Gorice...«⁴⁵

Mladinske delovne brigade (MDB) na gradbišču v Novi Gorici⁴⁶

Že 6. decembra 1946 je Nova Gorica poročala, da so dospele za gradnjo nove ceste prve MDB: 1. MDB – Srbska, 2. MDB – Slovenska, 3. MDB – Hrvaška.⁴⁷ Skupno je bilo 1200 starih delavcev in mladincev.

Brigadirji so bili nastanjeni v stari Opekarni v Gorici. Taborišče so si sami uredili. Posebno pozornost so posvečali ureditvi prostorov, kjer so se zadrževali po opravljenem vsakodnevem šesturnem delu.

Poleg gradnje magistrale (zveze med Solkanom po Tovarniški ulici preko lesenega mostu na potoku Korenu do Panovca, preko Rafuta v Rožno dolino in dalje do Šempetra) so MDB opravile veliko delo pri regulaciji goriškega Lijaka. 14. decembra 1947 je bila v Renčah velika proslava ob zaključku del pri regulaciji hudournika Lijaka. 15. decembra je poteklo 6 mesecev od dneva, ko so se pričela dela na Lijaku v večjem obsegu. Takrat se je udeležilo prostovoljnega dela okrog 3.500 prebivalcev okoliških vasi, s čimer je bil postavljen temelj velikim regulacijskim delom v skupni dolžini 9.300 metrov, največjemu projektu na Primorskem v prvem letu prve petletke. Dosegli so zaščito pred poplavami na 250 ha zemlje. K temu delu je prispevala mladina 65%.⁴⁹

Ob zaključku mladinskih del na Lijaku so MDB poslale pismo Titu, v katerem se zaobljubljajo: »Svoje delovne izkušnje, ki smo jih pridobili na regulaciji goriškega Lijaka, bomo prenesli na novo delovno obvezo v petletnem planu – izgraditev Nove Gorice. Pri tem delu hočemo sodelovati in ponovno dokazati vsemu svetu, da je ni sile, ki bi nas zaustavila na poti izgradnje nove močne socialistične Jugoslavije.«⁴⁹

22. decembra 1947 zvečer, na dan JLA, je bila proglašena 1. udarna mladinska brigada – 1.

Mladina na gradbišču

srbska MDB, ki je prekoračila normo za 100 %, ter imela najboljše rezultate tudi na prosvetnem, športnem in politično-vzgojnem področju. Prehodne zastavice, ki so jih prejele najboljše čete, so izdelale članice AFŽ iz Solkana. Na mitingu pa je govoril komandant MDB Ivan Kusar.

Kakor je bil tekmovalni duh razvit v MDB, pa med delavci ni bilo tako. Pregled dela v letu 1947 je pokazal, da tekmovanja med delavci sploh ni bilo. Zato je bil sprejet sklep o uvedbi tekmovanja za vse vrste dela, vse od posameznih skupin in o uvedbi brigadnega sistema v vse panoge dela ter vsestranska racionalizacija dela.⁵⁰

Brigade prve izmene so gradbišče zapustile 30. januarja 1948. Na predvečer svojega odhoda so v taborišču priredili velik miting, katerega so se udeležili poleg mladincev tudi delavci z gradbišča, predstavniki ljudske oblasti, OF in LMS. Ing. Ciril Pogačnik, šef gradbišča, se je mladincem ob tej priložnosti zahvalil za njihovo napor.⁵¹ Dokončali so dovozno cesto Solkan–Šempeter, pričeli z gradnjo magistrale, ki naj bi bila dolga 2,5 km, položili so precej poljskega tira za dovoz materiala, očistili nekaj porušenih hiš...

1. MDB – Srbska je bila proglašena za trikrat udarno, 2. MDB – Hrvaška in 3. MDB – Slovenska pa za dvakrat udarno.

9. februarja 1948 so prvo izmeno MDB nadomestile nove tri brigade: 4. Oton Župančič, 5. Ja-

nez Hribar in 6. Jože Srebrnič, sestavljene iz primorskih mladincev. Poleg teh treh je prispela še posebna brigada, ki je na gradbišču teoretično in praktično vzgajala bodoče brigadne funkcionarje, kulturnike, športnike (na primer nogometne inštruktorje), statističarje... Druga izmena MDB je štela 635 mladincev in mladink. Opravljali so dela na mestni ulici, pri regulaciji potoka Korena, pripravljali taborišča za nove delavce in MDB, ki naj bi dospele prve dni aprila. Pod vodstvom Leopolda Pavlina so urejali mestni park.

Štab MDB je prek zvočnika vsakodnevno objavljaj delovne uspehe. S tem so dosegli, da se je tekmovanje še okrepilo. Pohvaljeni so bili tudi posamezniki. Brigadno tekmovanje je pospešilo zlasti podeljevanje 10-dnevne sekcijske prehodne zastavice. Ob podelitvi zastavice so razdelili brigadam dekadni plan dela, brigade pa so sprejele na svojih brigadnih konferencah ne samo plan, temveč tudi obveznost, da bodo delo desetih dni opravile v osmih ali sedmih dneh. Brigada je razdelila plan na posamezne čete, desetine ali trojke. V 4. brigadi so uvedli celo dnevno prehodno zastavico, ki so jo podeljevali najboljše trojki ali četorki. Prav tako je vodila vsaka brigada grafikono o podeljevanju dnevne četne prehodne zastavice. Na stenčasih so pohvalili najboljše. V času od 10. februarja

do konca marca so izkopali 9.670 m³ zemlje 3. kategorije, 8.342 m³ zemlje 2. kategorije in 50 m³ zemlje 1. kategorije. Ves material so prepeljali s samokolnicami 20 do 50 m daleč in z vagončki do 150 m daleč. Poleg tega so izkopali precej dreves in panjev, razvozili lepo količino kamena in gramoza. Do 10. marca so splanirali 7.341 m² in dvakrat odmetali 324 m³ zemlje. Izrezali so preko 4.000 m² ruše in jo zložili v kopicice. Kljub slabemu fizičnemu sestavu brigad so opravili vse delo na glavni mestni cesti in regulaciji potoka Korena.⁵²

Čeprav se zdi, da je vse teklo gladko, so bile pri formiranju MDB tudi določene napake. Okrajna vodstva so posvečala premalo pozornosti brigadam, ki so delale na republiških akcijah. Tako so poslale za gradnjo Nove Gorice poleg sposobnih mladincev in mladink tudi fizično slabotne in mladoletne (pod 15 let). Mladinci sploh niso bili (ali le površno) zdravniško pregledani, tako da je bilo v brigadah dosti takih, ki so jih morali že prve dni zaradi slabega zdravja poslati domov. Okrajna vodstva so tudi obljubila mladincem delovno obleko, vendar se tega niso držala. Zato so se uveljavili posebni predpisi glede formiranja MDB:

1. V brigadah ne sme biti fizično slabotnih in mlajših od 15 let.

2. Vsaka brigada mora biti zdravniško pregle-

dana in cepljena proti tifusu. Zdravstveno šibke mladince se zaposli pri delovnih akcijah njihovega okraja (gradnja združnih domov).

3. Okrajna vodstva morajo mlade opremiti z delovno obleko in obutvijo.

4. Pozorni morajo biti pri sestavi komandnega kadra. Sprejmejo naj mladince, ki so se izkazali v prejšnjih delovnih akcijah. Vodstva brigad morajo znati pravilno razporediti brigadirje na delovnem prostoru.

5. Za uspeh dela je nujna dobra evidenca in delovna agitacija. Z objavo delovnih rezultatov vsakega dne na grafikonih, z delovnimi parolami, z objavo tekmovanj med četami ali brigadami, z napovedjo tekmovanj z drugimi gradbišči...

6. Brigadirji se morajo seznaniti že pred delovno akcijo z normami, količino dela...⁵³

12. aprila 1948 so z goriškega kolodvora odpotovale MDB druge izmene. Pred odhodom so imele svečan miting na telovadnem igrišču. Obljubili so, da bodo vse izkušnje, pridobljene na gradnji Nove Gorice, prenesli na kmečko in delavsko mladino. Pozdravil jih je Marjan Berčoncelj, član glavnega odbora LMS.

Že pred njihovim odhodom so na gradbišče prišle nove tri brigade tretje izmene: 7. MDB Hrvaška iz Slavonskega Broda (imenovali so jo tu-

Mladina odhaja na delo

di Hrvaška komsomolska brigada), 8. Bosansko-Hercegovska, 9. MDB 2. Slovenska – Franca Perovška. V Novi Gorici pa se je formirala brigada primorske mladine Miha Marinko, ki je odpovala na gradnjo mladinske proge Nikšič–Titograd.⁵⁴ Pred njihovim odhodom se je na gradbišču Nova Gorica zaključil politični tečaj, ki je bil organiziran z namenom, da se usposobi dober komandni kader za delovne brigade, ki bodo odšle iz Slovenije na zvezne in republiške akcije.

1. maj, praznik dela, so na gradbišču proslavili delovno. SGP Primorje, kateremu je bila zaupana gradnja mesta, je posvetil 1. maju posebno pospešeno tridnevno tekmovanje. V tekmovanje je bilo vključenih 12 brigad z raznih gradbišč Slovenskega primorja. V popoldanskih urah so se zbrali v okrašeni dvorani vsi mladinci, delavci in nameščenci gradbišča. Parole, kot npr.: »Za koga gradimo Novo Gorico? Za Tita, za narod, za Partijo!« so bile še bolj glasne, kot ponavadi.⁵⁵

Efekt brigad je bil res velik, prekoračili so normo za 10–20 %. Toda mladina je pogrešala razvedrilo, kajti kulturno-prosvetno delo je slo-nelo še vedno preveč le na učenju.⁵⁶ Vsak prosti čas so brigadirji izrabili za sistematičen študij v krožkih in tečajih. Tečajnike so obiskovali kulturni delavci in študentje iz Ljubljane in od dru-

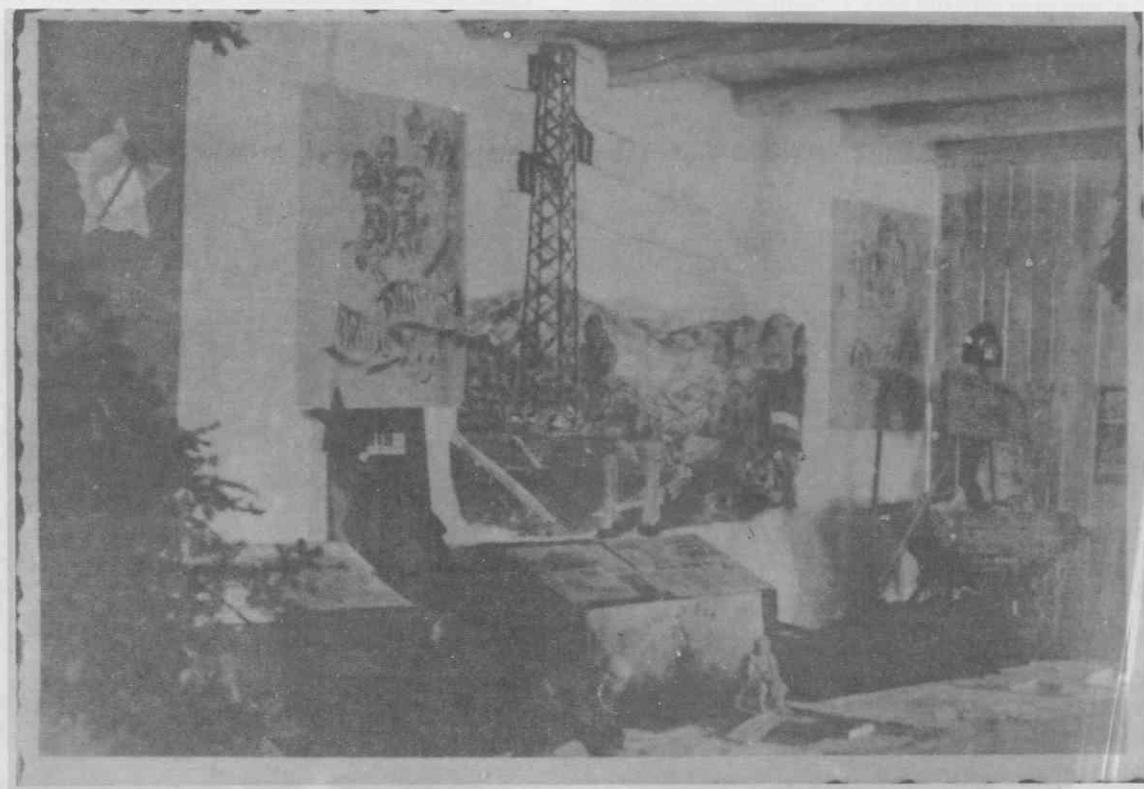
god. Obiskal jih je tudi glasbenik Karol Pahor. Nepismeni so se učili brati in pisati. Pravi vzor njihovega kulturno-prosvetnega dela so bili njihovi stenčasi.

Stenčas je bil najpomembnejša agitacijska oblika v brigadi. Imeli so ga v vseh brigadah in četah. Članke na stenčasu so objavljali takoj, ko se je stvar dogodila. Njegovo likovno opremo so menjali vsaj enkrat na teden. Stenčas je bil »zrcalo čete«.

MDB v Novi Gorici so začele izdajati tudi svoj časopis Brigadir. Izdajal ga je glavni štab MDB na gradnji Nove Gorice, tiskali so ga v Ljubljani v tiskarni Slovenskega poročevalca. Odgovorni urednik je bil Lojze Logar. Brigadir je objavljajl prispevke brigadirjev, članke o pomembnih političnih dogajanjih (npr. o 5. kongresu KPJ), sporočila glavnega štaba MDB na gradnji Nove Gorice brigadirjem...

Trikrat dnevno so imeli tudi »radijske« oddaje po zvočnikih. Sporočali so dnevne dosežke v slovenskem, hrvaškem in italijanskem jeziku. Grajali so napake in pomanjkljivosti. Poleg poročil pa so po radiu oddajali tudi lastne kulturne oddaje, nastope harmonikašev in orkestra Kajuhove brigade, solospve, recitacije, šaljive točke. Na kulturnem in umetniškem področju je bila najboljša Kajuhova brigada. Dnevno so predvajali filmske predstave.

Razstava stenčasov

Lahko so brali knjige in revije na skupnih večerih in posamezno.⁵⁷ 9. slovenska brigada Fran Perovšek je pripravila kulturno-umetniški nastop. Tečajniki so sami izvajali in vodili ves program. Pevski brigadni zbor je pel borbene in delovne pesmi, plesna skupina in recitatorji pa so tudi predstavili svoje točke. Člani režiserskega tečaja so zaigrali Hudalesovo Vrnitev.⁵⁸

Brigadirje je ob delu vedno spremljala pesem. Njih himna je bila Pesem graditeljev Nove Gorice Toneta Javorja.

1. Kliče nas Primorska naša, zemlja trt in skal,
kliče Nanos iz daljave, Soče modri val.
Mi gremo odločni, čvrsti, v prsih nam je silen žar,
narodu Gorico bomo dali v dar.

2. Kdor boji se žuljev, znoja, naj se skriva v kot!
Svobodo kdor ljubi zlato, z nami brž na pot!
Pesem dela bo zvenela, rasel nam bo lepši vrt,
zrasla bo Gorica nova, sredi oljk in trt.

Refren:

Sonce sveti nam v očeh, naš korak je mlad, krepak,
naša pot pelje od zmag do zmag, spremlja pesem
nas in smeh.

Podobne pesmi so nastajale tudi med brigadirji samimi. Ena takih je pesem Branka Orbančiča.⁵⁹

Delo na bodoči magistralni cesti

1. Ti mejnik si nam slovenski,
tu ob meji tej krivični,
kjer upravlja sebi ljudstvo,
ki sodnik si je pravični.

2. Glej, kraljica ti Primorja,
ta mladina, ki ustvarja,
ki ni strah je niti smrti,
niti dela ne viharja.

3. Lice tvoje bilo včeraj
skrušeno je, razdejano,
danes kramp mladine tvoje
koplje zemljo poteptano.

4. Sem prišel ta rod je mladi,
da zgradi te – lepo, srečno,
in pokaže lačnim tujcem,
da te ljubimo mi večno.

5. Iz dneva v dan postajaš lepša,
svetla boš in vsa mogočna,
hči Slovenskega primorja,
ti Gorica naša sončna.

Sredi junija so MDB tretje izmene zamenjale novo dospele brigade mladih. Četrto izmeno so sestavljale: 10. MDB Župska – Bratstvo in edinstvo, 11. MDB Karel Destovnik-Kajuh, 12. MDB Tone Tomšič, 13. MDB Poljčansko–Dakijeva, 14. MDB Zasavska – Miha Marinko, 15. MDB Makedonsko – Strumiška – Boro –

Djani, 16. MDB Novomeška – Bogdan Osolnik, 17. MDB Trboveljska – Ivan Cankar, 18. MDB Prekmurska – Štefan Kovač, 19. MDB Mariborska – Janko Podežnik, 20. MDB Črnogorska – Tršo, 21. MDB Idrijska, 22. MDB Mariborska VII, 23. MDB Prask – Fizkultura, 24. MDB Srbsko – Kulska, 25. MDB Hrvaško – Zagorska, 26. MDB Študentska z dijaki gradbenega tehnikuma iz Ljubljane.

V zadnji (četrti) izmeni brigad na gradnji Nove Gorice je delalo tudi pet brigad, v katerih so bili mladinci in mladinke, ki so imeli po zaključku šolskega leta popravne izpite. Za te brigadirje so organizirali učne tečaje, kjer naj bi ponovili učno snov iz predmetov, iz katerih so imeli popravne izpite. Na delovne akcije so prišli tudi nekateri profesorji, ki so pomagali učencem pri učenju. Tako brigadirji iz Nove Gorice niso pozabili na svojo osnovno dolžnost – na učenje.⁶⁰

Poleg prej omenjenega tekmovanja ob 1. maju, ki je omogočilo predčasno regulacijo potoka Korena, so graditelji Nove Gorice sprejeli predlog graditeljev Novega Beograda, da s tekmovanjem počastijo V. kongres KPJ, ki je bil 21. julija 1948. S tekmovanjem so začeli 31. maja 1948. Tekmovali so na vseh sektorjih dela: na gradbišču, v športu, prosveti in kulturi.

Pri gradnji Nove Gorice je bilo takrat 11 brigad s preko 2400 brigadirji. Brigadirji so tudi poslali resolucijo CK KPJ glede obtožbe Informbiroja. Na političnih predavanjih s pretresli obsodbe Informbiroja in jih zavrnilo. Sklenili se, da bodo s podvojenim delom pokazali, da zaupajo v partijo.⁶¹ V resoluciji so podali tudi obračun predkongresnega tekmovanja in obveze za tekmovanje med kongresom. V predkongresnem tekmovanju je sodelovalo 2.321 brigadirjev, naredili so 91.105 delovnih ur. Na kulturno-prosvetnem polju in ideološko političnem prevzganju so imeli 106 političnih predavanj in 90 političnih informacij. Imeli so tudi 28 strokovnih predavanj, 131 bralnih skupin, 41 krožkov, 55 tečajev s približno 500 člani. Imeli so svoj tiskani časopis in tekmovalni vestnik.

Za medkongresno tekmovanje so se obvezali, da bodo prekoračili normo pri fizičnem delu za 8 %, ter poglobili ideološko-politično raven. Vsakega brigadirja pa so seznanili z gradivom 5. kongresa.

V medkongresnem tekmovanju so vse brigade več ali manj prekoračile normo. Celotna Kajuhova brigada, katere glavno delo je bilo prirejanje prireditve, je dosegla svojo normo. Najboljša pa je bila Strumiška brigada Boro Djani.

V čast V. Kongresu KPJ so bili vsi prostori lepo okrašeni. Mladinski festival ob začetku kongresa je prikazal delo MDB. Vsi pevski zbori, recitacijske, folklorne in dramske skupine so naštudirali 51 kulturnih točk. Po vseh brigadah so se vršile brigadne konference. Na zadnji dan

kongresnega tekmovanja so delovne brigade imele paradno z mitingom, kjer so najboljše brigade proglasili za udarne.⁶²

V počastitev kongresa si niso zadale delovnih obveznosti le delovne brigade, ampak tudi drugi delovni ljudje. Tako so člani OF vasi Kromberk poslali resolucijo CK KPJ 11. junija 1948, v kateri so se zaobljubili, da bodo naredili 10.000 delovnih ur pri izgradnji Nove Gorice in s tem pokazali sovražnikom onkraj meje, da so sposobni ustvariti novo Gorico.⁶³

Kako zelo so brigadirji takrat gojili tekmovalni duh, nam pokaže podatek, da so že sredi avgusta sprejeli novo tekmovanje. Tokrat so tekmovali z graditelji ceste Bratstva in enotnosti. To naj bi bila priprava na IX. kongres LMJ. Obvezali so se za podobne naloge kot v prejšnjih tekmovanjih. Zanimivo pa je, kaj so nameravali doseči v pokongresnem tekmovanju:

- odpravili naj bi nepismenost in polpismenost s pomočjo prosvetnih tečajev
- izvedli politična predavanja 100 % in dvignili njih kvaliteto
- 100 % izpolnili plan predvidenih političnih informacij
- poglobili in našli nove oblike agitacijsko-propagandnega dela
- kvalitetno izboljšali stenčase in tisk delovnih brigad.⁶⁴

Razgibano je bilo delo interesnih krožkov po brigadah. Njih število je bilo veliko. Tako so delovali: čitalni, diskusijski, marksistični, dramski in risarski krožek. Kajuhova brigada si je uredila pravcatelje. Veliko je bilo zanimanja za književnost. Prebirali so domačo in tujo literaturo ter tudi sami kaj napisali. Izdali so ciklostiran literarni list Udarnik in eno številko literarnega lista Klic brigad. Nekateri so se poskusili tudi v pisanju filmskih scenarijev. V Prekmurski brigadi so se zbrali v krožku mladi kemiki. Ustanovili pa so še radioamaterski krožek. Bile pa so tudi brigade, ki niso imele niti enega krožka. Kajuhova brigada je sodelovala tudi na gradbiščih zadružnih domov. Dva do trikrat tedensko so priredili prireditve v bližnjih in daljnih vaseh. Pripravljala pa se je tudi na kulturni festival v Beogradu.

15. avgusta – na »dan fizkulture«, kot so takrat imenovali šport, so se zbrali na tekmovanju v Solkanu. Imeli so slavnostno povorko, v kateri so nosili parole, npr.: Dober fizkulturnik – dober graditelj socializma. Sodelovali so lahkoatleti, boksarji, nogometaši, jadralci, drsalci, kolesarji.

Kako so gledali strokovnjaki na delo MDB? Večina jih ni bila vajena dela z mladimi, zato so bili sprva skeptični. Po polletnem delu se je to spremenilo. Delovodje so govorili pohvalno o brigadah. Čeprav je bilo malo strokovnih delavcev, se ni delalo tako velikih napak, da bi jih morali popravljati. Mnogi so prinesli izkušnje že iz

drugih delovnih akcij. Edina pomanjkljivost, ki so jo poudarjali, je bil odnos do ljudske imovine.

29. avgusta 1948 so se vse MDB zbrale na zaključnem mitingu. V imenu glavnega odbora LMS jih je pozdravil predsednik Perovšek. Za njim je komandant Marjan Bertoncelej prikazal uspehe vseh delovnih brigad druge skupine četrte izmene. Najboljši brigadi v tej izmeni, Poljčanski, je bila podarjena 14-dnevna prehodna zastavica in s tem je dobila naziv trikrat udarna brigada.

Vse uspehe fizičnega, kulturno-prosvetnega, športnega dela, je prikazala lepo urejena razstava, na kateri je bilo videti razvoj dela od prvega dne brigadnega življenja dalje.⁶⁵

30 MDB, ki so delovale na gradbišču Nova Gorica, je postavljalo temelje in dajalo obrise novemu mestu. Najprej so gradili krožno cesto med Solkanom in Šempetrom, jo dogradili in usposobili za promet. Modernizirali so Tovarniško (danes Prvomajsko) ulico, regulirali potok Koren in zgradili kanal, na Malem klancu so zgradili delavsko naselje (danes Ideal) in dijaški dom, kopali so temelje za upravno poslopje in stanovanjske bloke ter tovarno povišstva, urejali so osrednjo mestno ulico »magistralo« (danes Kidričeva ulica), nad Solkanom so odprli kamnolom in v njem delali, postavljali poljske tire na gradbišču, urejali mestni park, kopali jarke za kanalizacijo, uredili so športno igrišče.⁶⁶

Fizični obseg njihovega dela je bil naslednji: »Izkopali so 95.806 m³ materiala 3. kategorije, 164.303 m³ materiala 2. kategorije, prevoženo je bilo 20.192 m³ materiala raznih kategorij, premetano 686 m³ materiala, očiščeno 32.000 m³ terena, izravnano 6.071 panjev, nakopano 3.771 m³ humusa, humusirano 10.886 m² pobočij struge potoka Korena. Na potoku Korenu je bilo položeno 30.246 m³ travne ruše, splanirano 41.111 m² terena, očiščeno 14.121 m dolžine potočnih jarkov, naloženo in razloženo 2.534 m³ raznega materiala, pripravljeno 1.531 m³ gradbenega materiala, sezidano 556 m³ zidu, zbetonirano 3.453 m³ betona v temelje zgradb, tovarn in mostu, v nasip nabit 1.392 m³ materiala in poleg tega je bilo opravljenih še 55.873 prostovoljnih delovnih ur pri raznih pomožnih delih.«⁶⁷

Visoke gradnje

Zgodovinski dan primorskega ljudstva, ki je ostal vsem v spominu, je bil 13. junij 1948. Okrajni sekretariat OF za Goriško je na svoji seji 7. junija 1948 sprejel program začetka del na visokih gradnjah. Zapisali so: »To ne predstavlja samo dogodek gospodarskega značaja, temveč tudi političnega, ki mora zajeti slehernega člana OF in slehernega človeka... Dan 13. junij mora ostati v zgodovini našega ljudstva.«⁶⁸ In res so se krajevni odbori OF pripravljali na ta dan.

Tako je npr. krajevni odbor OF Rihemberg napovedal tekmovanja ostalim krajevnim odborom OF v tem, katera vas bo največ prispevala s prostovoljnimi delom v teku leta pri gradnji Nove Gorice.

V dneh pred otvoritvijo del na visokih gradnjah se je še bolj govorilo o pomenu novega mesta.

»Nova Gorica mora postati najzapadnejši svetilnik naše države, ki bo naše delovno ljudstvo opozarjal na nevarnosti reakcionarnega zapada. Nova Gorica mora postati simbol delovnega ljudstva, in izraz enotnosti naših narodov! Nova Gorica bo cvetoči vrt novih poslopij, bo Novi Beograd v malem... Ljudstvo Primorske! 13. junij nas poziva, da manifestiramo bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov...«⁶⁹

V nedeljo, 13. junija 1948, se je na gradbišču zbralo ljudstvo iz vse Primorske (3.600 ljudi in še 300 ljudi iz Srbije). Sodelovalo je 79 delovnih brigad. Vsaka brigada je imela svojo številko in tudi označeno delovno mesto. V glavnem so delali pri kanalizaciji ob magistrali, na obhodni cesti Šempeter–Solkan, regulaciji potoka Korena, pri kopanju temeljev za prve zgradbe mesta.

Že v prvih urah dela so se brigade borile za prehodno zastavico. Vsi graditelji so prejeli spominsko značko. Po končanem delu je spregovoril predsednik OLO Jože Primožič, ki je vzdal temeljni kamen na vogalu hiše v Kidričevi ulici št. 29 in s tem uradno odprl zidarska dela na visokih gradnjah.⁷⁰

Po nekaterih podatkih se 13. junij 1948 šteje kot datum začetka gradnje Nove Gorice. Tako imamo sedaj že tri datume, ki bi lahko bili datumi rojstnega dne Nove Gorice:

1. dan, ko je pristojni organ določil, da se začne graditi Nova Gorica (dokument o tem sklepu se še ni našel)

2. 3. december 1947 – prihod prvih MDB na gradbišče Nova Gorica

3. 13. junij 1948 – začetek visokih gradenj.

V začetku leta 1948 je pričelo s pripravljalnimi deli na gradbišču Nova Gorica tudi SGP Primorje. V teku je bila gradnja delavskega naselja. Postavili so dovozno pot in šest barak za improvizirana stanovanja, menzo in pisarno. Služile so le do zgraditve zidanih stanovanj in ostalih prostorov.⁷¹ Opravljali so tudi obnovitvena dela na železniški postaji. Uvedli so brigadni sistem.

Ministru za gradnje LRS Ivanu Mačku so v začetku aprila 1948 sporočili, da za otvoritev gradbišča v Novi Gorici situacija še ni dozorela. Manjkali so osnovni tehnični podatki, operativne naloge, pogodbe, tudi delovna sila še ni bila pripravljena, ker je bila zaposlena pri gradnji naselja. Potrebna bi bila vzpostavitev štaba za koordinacijo.⁷² (Prvi sestanek koordinacijskega štaba je bil 7. aprila 1948).

SGP Primorje je spomladi nadaljevalo z deli na železniški postaji, pa tudi na objektu, ki so ga

preuredili v skladišče cementa. Maja 1948 so dela na delavskem naselju prišla v tretjo fazo. Gradili so ambulanto, pisarne, delavnice, skladišča, pripravljali so teren za nove bloke. Težave pa so bile z delavci. Pritoževali so se nad delavci iz bivše cone A, ki so zaradi »negativnega« vpliva angloameriških podjetij bili razvajeni in so povzročali škodo.⁷³

Ministrstvo za komunalne zadeve LRS – Uprava za izgradnjo naselij je 7. junija 1948 obvestilo OLO Gorica, da so vsa gradbena dela oddana SGP Primorje in je le-to odgovorno za graditev vseh objektov v Novi Gorici. Kot gradbeni gospodar naj bi nastopal OLO Gorica, čeprav je bil investitor MKZ. Po nalogu pomočnika ministra ing. Jelenca sta predstavljala gradbenega gospodarja predsednik OLO Jože Primožič in tajnik OLO Jordan. Naloga gradbenega gospodarja je bila, da podpisuje izplačila začasnih situacij, sklepa in podpisuje pogodbe, ter skrbi za pravilne odnose na gradbišču. Kot strokovnjaka glede kontrole na gradbišču so določili referenta za gradnje in obnovo Ivana Kraigherja.⁷⁴

Potem, ko so gradbišče oskrbeli z glavnim materialom in opravili pripravljala dela, so začeli objekti hitro rasti. Novi delavci so zamenjali brigadirje, ki so odšli iz Nove Gorice.

Tekmovanje se je razvilo tudi med delavci: SGP Primorje je tekmovalo z drugimi podjetji, ki so sodelovala pri gradnji Nove Gorice. To so bila: Republiško gradbeno podjetje za ceste, Apnenica Rdeča zvezda iz Solkana, Cementarna Anhovo, opekarne v Renčah, Bukovici in Biljah. Delali so po brigadnem sistemu, presegali letne plane, proglašali udarnike. Zgradili so delavsko naselje in vodili delavsko ekonomijo. To je bil namreč čas, ko so podjetja sama kmetovala, imela svoje hleve in svoje trgovine. Delavska ekonomija v Novi Gorici je v času gradnje obsegala 20 ha površin, posejanih s krompirjem, zelenjavo in drugimi pridelki, ki so jih celo izvažali na gradbišča v Ajdovščino in Idrijo. Organizirala sta jo uprava gradbišča in sindikalna podružnica z namenom, da omogočijo delavcem boljše in čim udobnejše življenske pogoje.

Delavci so bili nastanjeni v delavskem naselju na Malem klancu, kjer so imeli tudi jedilnico. V njej se je prehranjevalo 500 delavcev dnevno (trije obroki dnevno – kalorična vrednost 3.800 kalorij). Delavci so se večkrat pritoževali nad slabo in nezadostno hrano. Zato je javno tožilstvo okraja Gorica predlagalo trgovinski inšpekciji OIO Gorica, da izvede kontrolo jedilnic po podjetjih, ter nato predlaga ukrepe za izboljšanje prehrane, pa tudi higiene.⁷⁵

Nedaleč stran od naselja so v stari opekarni uredili kopalnice s tušem. Vsi delavci pa niso bili nastanjeni v delavskem naselju, nekateri so zvečer odhajali domov in se zjutraj vračali na delo.

V naselju je bila tudi šola za zidarske vajence, delovodska šola in dvorana za kulturne prireditve. Imeli so tudi Rdeči kotiček z radioaparatom in dnevnim časopisjem ter knjižnico z 800 sodobnimi knjigami. Občasno so organizirali razne tečaje (kuharski tečaj, tečaj za normince, strojnike itd.).

Posebna skupina na gradbišču so bile ženske. S prostovoljnim delom na gradnji Nove Gorice so se pripravljale na svoje volitve (volitve v odbor AFŽ). Zadale so si obveznosti, da bo vsaka opravila čimveč prostovoljnih delovnih ur.

19. septembra 1948, ob prvi obletnici priključitve Slovenskega primorja k Jugoslaviji, je bila na gradbišču velika prostovoljna delovna akcija, ki se je je udeležilo tudi veliko žena. Sodelovale so tudi starejše ženske, kot npr. Jožefa Mohorčič iz Lož pri Vipavi, ki se kljub svojim 66 letom ni ustrašila dela.⁷⁶

Po odhodu MDB je postajalo vse bolj pereče vprašanje delovne sile za najtežja dela. Izvedba gradbenih del je bila ogrožena. Zato je Ministrstvo za gradnje LRS dalo nalog OLO Gorica, da skupaj s sindikalno podružnico organizira prostovoljno delo, ki bi bilo v pomoč gradbenemu podjetju.⁷⁷ Tako so začeli z organiziranjem novih vrst brigad – t.i. frontnih brigad.

Prve frontne brigade so se pojavile že konec septembra 1948 na delovni akciji v počastitev prve obletnice priključitve Slovenskega primorja k Jugoslaviji (zbralo se je 2.500 ljudi). Vodilo jih je načelo: »Dograditi Novo Gorico, močan socialističen steber v Slovenskem primorju«.

Frontovci iz Vipavske doline so tekmovali s frontovci iz Brd, Krasa in Grgarja za prehodno zastavico. Vsi so imeli pred seboj le eno: »Čimveč bomo naredili s prostovoljnim delom, tem prej bomo imeli svoje gospodarsko in kulturno središče«.

Bodril so se s pesmijo in zvoki harmonik. Vsaka frontovska brigada je imela omejen prostor dela. Tekmovanju so se priključili tudi pionirji iz Solkana, ki so skladali opeko. V popoldanskih urah so frontovci poslušali operni zbor iz Ljubljane. Takrat so se mnogi člani OF odločili, da bodo odšli v stalne frontne brigade, ki bodo ostale na gradbišču deset ali več dni. S temi stalnimi brigadami naj bi odpravili pomanjkanje delovne sile in tako izvršili plan.⁷⁸

Organizirana dejavnost frontnih brigad na gradbišču Nova Gorica pa se je pričela na prehodu v leto 1949, ko je plenum glavnega odbora OF postavil nalogo, naj stopnjujejo napore za izvedbo petletnega plana. V okraju Gorica sta bili glavni nalogi gradnja ceste Miren–Opatje selo in poživitev del pri gradnji Nove Gorice. Prva skupina frontovcev je prispela na gradbišče 24. januarja 1949.

Prva brigada prve izmene je bila brigada Antona Šibelje–Stjenka iz sežanskega okraja. Štela je 70 brigadirjev – frontovcev. Na gradbišču so

delali 8 ur na dan. Trikrat tedensko so imeli študijske sestanke, enkrat tedensko pa delovno konferenco. Z napovedjo tekmovanja vsem brigadam in delovnim kolektivom na gradbišču Nova Gorica je razgibala delovno vneto.

Organizirali so tri izmene frontnih brigad. Tudi ti brigadirji so stanovali v opekarni, kjer so prej prebivale MDB. Imeli so urejen Frontni kotiček z radiom, časopisom, knjižnico itd. Delo je bilo sistematično in dobro organizirano, tako na fizičnem kot na kulturno-prosvetnem področju.

Frontne brigade so v letu 1949 nadomestile MDB iz leta 1948. Njihov prispevek, kakor tudi prostovoljno delo posameznikov, sta bila v času informbirovske ekonomske blokade, ki se je odražala zlasti ob vprašanju mehanizacije, še posebno dragocena. Plan za leto 1949 je predvideval, da z vsaj minimalno mehanizacijo izboljšajo potrebe po strokovni sili.⁷⁹

Vendar v začetku organizacija ni gladko stekla. V januarju 1949 bi moralo dospeti v Novo Gorico 90 frontovcev, prispelo pa jih je le 28. Spomladi in poleti se je število frontovcev začelo povečevati, avgusta jih je bilo na gradbišču že 223. Med najboljšimi je bila ilirsko-bistriška brigada Ivan Regent. Goriška Valentinčičeva brigada je 13. avgusta končala svoj plan. Delala je pri izkopu temeljev stavbe Oblastnega odbora.

V nedeljo 14. avgusta 1949 je Glavni štab frontnih brigad priredil svečano slovo, ki so mu prisostvovali frontovci vseh brigad: Valentinčičevo brigado je nadomestila novo ustanovljena Kajuhova brigada iz goriškega okraja. Postojnski okraj je tudi poslal prvo četo. Na gradbišču so bile še brigade Ivan Regent, goriška Vojkova in Kosovelova, tolminska Soška. Delale so pri gradnji stavb, tunela in ceste, ki je vodila v Šempeter.

Vsako nedeljo so prišle na pomoč prostovoljne frontne brigade iz bližnjih vasi (100–150 prostovoljcev).⁸⁰

Fronta je vso razpoložljivo silo, tudi ljudi, ki niso bili načrtno zaposleni v proizvodnji, vključevala v gradnjo Nove Gorice. V mesecu septembru so na gradbišču delale: 2. sežanska, 2. ilirsko-bistriška, 2. tolminska ter 4. in 5. goriška frontna brigada. Vseh frontovcev je delalo povprečno 360. V teh brigadah je bilo precej deklet in žena. 5. oktobra 1949 so te brigade druge izmene končale z delom. Še pred njihovim odhodom pa so prihajali na gradbišče novi frontovci. Pričele so se formirati: 3. tolminska, 3. sežanska, 3. ilirsko-bistriška in dopolnjevali 5. goriška frontna brigada, ki je delala že od 15. septembra 1949.

Jeseni so v glavnem dogradili (v surovem stanju) tovarno pohištva, ki naj bi bila ena najmodernejših na Balkanu, v bližini tovarne pa so gradili še šest enodružinskih delavskih stanovanjskih hiš in en stanovanjski blok za 24 delavskih družin.

Na podlagi izkušenj pri delu prve in druge izmene frontnih brigad je Glavni štab ugotovil, da mora za zares uspešno delo biti uvedeno tudi načrtno kulturno-prosvetno in politično delo. Zato so za tretjo izmeno izdelali plan za vsak večer. Dvakrat tedensko so imele vse frontne brigade skupaj politični študij iz tekoče literature, enkrat pa politični pregled. Dvakrat v tednu so prirejali skupne kulturne večere, na katerih so v bralnih krožkih brali iz del naših najboljših pisateljev, recitirali, peli...⁸¹

3. januarja 1950 je prišla na gradbišče na pobudo Lovske podzveze goriškega okraja tudi lovska brigada s 26 člani. Zaposlena je bila na obhodni cesti pri predoru. V prostem času so preštudirali novi zakon o lovu in imeli dve politični predavanji.

V čast volitev v zvezni svet in svet narodov, ki so bile 26. marca 1950, je prišla 6. marca v Novo Gorico brigada frontovcev Partizana z Vojskega (40 članov). Napovedala je tekmovanje vsem KLO-jem v okraju v organiziranju frontnih delavskih brigad.⁸²

V letu 1949 so tako dogradili most čez Koren in tovarniški objekt, začelo pa se je graditi tudi upravno poslopje za Izvršni ljudski odbor za Goriško, razna gospodarska poslopja, stanovanjske hiše, stavbe za razne kulturne ustanove. Zidali so štiri stanovanjske bloke, vsakega s po 24 stanovanji in tridesetimi samskimi sobami v gornjih prostorih. Stanovanja so bila dvo- ali trosobna s kuhinjo, dvema shrambama, predsobo, straniščem, kopalnico in tudi balkonom. Predvideni so bili tudi telefoni. Že tisto leto naj bi se vselilo 200 delavskih družin.

Začeli so vrtati predor skozi Panovec za povezavo Nove Gorice z Rožno dolino in Šempetrom. Glavna mestna cesta in kanalizacija sta bili v glavnem dovršeni.⁸³

Pri vseh teh delih so frontovci pomagali SGP Primorje. Le-to je 1. decembra 1948 prevzelo celotno gradbišče Nova Gorica od Podjetja za ceste.⁸⁴ V drugi polovici leta 1948 so gradili stanovanjske bloke in lesni kombinat. Konec novembra 1948 je imelo podjetje Primorje 201 delavca, od tega 98 težakov (30 žensk!). V delavskem naselju so pripravili sobe za namestitev delovodske in vajeniške šole. Poleg teh dveh šol je bila še stalna gradbena šola. V letu 1949 jo je obiskovalo 250 učencev iz podjetij Primorje in Ograd. Prvi tečaj je trajal od januarja do marca, drugi od aprila do junija in tretji od oktobra do decembra. Zaključevali so z deli na apnenici Rdeča zvezda.

Novembra 1948 je prišla na gradbišče kontrola državne gradbene inšpekcije, ki je ugotovila, da so stanovanja preprostorna in zahtevala, da se predvidena podstrešja v stanovanjskih blokih uporabijo za stanovanja.⁸⁵

Komisijski pregled ureditve, poslovanja in dela na gradbiščih in obratih SGP Primorje po na-

logu ministra za gradnje Ivana Mačka pa se je vršil 31. januarja in 1. februarja 1949. Člana komisije sta bila: Jože Japelj – kontrolor Ministrstva za gradnje in Vlado Bohinjc – tehnični direktor SGP Ljubljana.⁸⁶ Odredila je zlasti boljše preskrbo delavcev (npr. obutev).

Meseca julija 1949 so graditelji Nove Gorice sprejeli tekmovanje z graditelji hidrocentrale v Mostah, katero podjetje, oziroma sindikalna podružnica gradbišča, bo poskrbela za boljšo preskrbo gradbenih delavcev, za čistočo, za čuvanje inventarja v delavskih restavracijah in za čim lepše urejena delavska bivališča.

Dela na prvih štirih stanovanjskih blokih so se že končevala, gradili so se še trije stanovanjski bloki. Predvideli so še gradnjo Mestne restavracije, poslopja za Oblastni komite KPS za Goriško, vzpostavitev avtobusne proge med Solkanom in Rožno dolino, mestni vodovod. Ministrstvo za komunalne zadeve LRS je v planu za leto 1949 predvidela 3.000.000 din za gradnjo prve etape vodovoda Mrzlek–Solkan–Nova Gorica–Šempeter–Vrtojba.⁸⁷ Po projektu naj bi bili kraji Rafut, Rožna dolina, Šempeter, Vrtojba, ki so dobivali vodo prek Italije (Mrzlek je bil izvir vode tudi za Gorico v Italiji), oskrbovani neposredno po novi cevovodni zvezi, obstoječe zveze pa prekinjene. Izgradnjo neposredne vodovodne zveze v navedene kraje sta zahtevali Ministrstvo za zunanje zadeve FLRJ in Ministrstvo za notranje zadeve LRS. Iz tehničnih in upravnih razlogov sta bila oba cevovodna sistema za naše in italijanske kraje popolnoma ločena.

Za leto 1950 so bile oblastne investicije poleg že omenjenega mestnega vodovoda namenjene še gradnji restavracije – kavarne, stanovanjskih blokov št. 4, 5, 6, 11, 12, 13, 14, 15, kanalizacije mesta, upravnega poslopja in avtogaraže OBLO, Klavnice Šempeter, avtogaraže SAP, avtoservisa SAP, stanovanja SAP, kinodvorane, zdravstvenega doma, sanitarno-epidemiološke postaje, gimnazije in Kmetijskega tehnikuma.⁸⁸

Gradili so osem stanovanjskih blokov, od tega šest blokov tipa ing. Ravnikarja in dva bloka tipa ing. Fürsta. Bloki tipa Ravnikar so stali ob magistrali: to so bloki št. 11, 12, 13, 6, 5, 4 in so bili dokončani leta 1950. Bloki tipa Fürst – št. 14 in 15, pa naj bi bili končani junija 1951.

1. maja 1950 je bila uradna otvoritev tovarne pohištva E. Kardelj v Kromberku. To je bil prvi večji objekt v Novi Gorici. V njej so 20. avgusta 1950 izvolili prvi delavski svet, 1. junija pa so ustanovili podjetje Živinopromet z združitvijo Živinoprometa in mlekarne Podnanos.

22. junija 1951 je bil končan predor pod Panovcem (227 m). V Novi Gorici, ki je poleg gospodarskih prevzela še številne negospodarske funkcije, so se namestile tudi prve javne službe: javno tožilstvo za goriško oblast, okrožno sodišče, oblastne in državne arbitraže, poverjenišтво za gradnje, okrajna pošta, sanitarna inšpekcija,

zobozdravstvo, odvetniška pisarna, poslovalnica okrajnega magazina in stanovanjske uprave.

Problem investicije

Leta 1951 se je pri gradnji Nove Gorice pojavil problem denarja. Z novimi ekonomskimi cenami gradbenega materiala so bili namreč investicijski krediti za gradnjo Nove Gorice predčasno izčrpani, novi pa niso bili nakazani. Posledica tega je bila ukinitvev vseh del in nedovršene zgradbe so bile izpostavljene propadanju. Do takrat se je namreč gradilo iz zveznih in republiških rezerv. Problem je bil prisoten že ves čas, saj se je investitor vseskozi menjal: od Ministrstva za komunalne zadeve na OLO Gorica in OBLO za Goriško ter zopet na OLO Gorica. OLO Gorica s svojimi finančnimi sredstvi ni mogel dokončati dela, zato je prosil vlado LRS, da odobri nadaljevanje in dovršitev pričetih del na objektih v Novi Gorici in na vodovodu Goriška Brda. Prosil je za dodaten kredit (za Novo Gorico 964.391 din in 2.000.000 din za vodovod v Brdih).⁸⁹

To je presegalo možnosti organov LRS, zato se je OLO Gorica avgusta 1951 obrnil na predsednika Gospodarskega sveta FLRJ Borisa Kidriča. Ker tudi tedaj ni bilo rešitve, so se obrnili direktno na predsednika vlade FLRJ J.B. Tita, da bi interveniral pri predsedniku Gospodarskega sveta za ugodno rešitev, kajti dograditev nedovršenih zgradb v Novi Gorici je bil tudi politični problem v državnem merilu zaradi bližnje meje.⁹⁰

Z letom 1952 so republiške dotacije povsem usahnile. V obdobju 1947–1951 je bilo planiranih 358.348.000 din, porabljenih pa 291.336.000 din, veliko manj kot so napovedali na slavnostni prireditvi na Lijaku. Gradnja novega mesta je poslej slonela na domačih silah, na goriškem gospodarstvu.

Gradnja Nove Gorice je potekala vse počasneje. Sredi petdesetih let je bila Nova Gorica, čeprav središče okraja s pomembnimi funkcijami, le na pol zgrajeno naselje. Zaradi tega se je njeno življenje razvijalo na različnih koncih: V Solkanu, v »Novi Gorici«, na Pristavi, v Rožni dolini in do neke mere tudi v Šempetru, čeprav je spadal v drugo upravno občino. Pojavljala se je tudi stanovanjska stiska, saj je število prebivalcev od leta 1948 do leta 1956 povečalo z 2.537 na 5.398. Priseljevali so se zlasti mladi ljudje. Zaradi pomanjkanja kreditov za gradnjo, niso gradili novih stanovanj, kakor tudi ne objektov za novo industrijo in večja obrtna podjetja.⁹¹

Posledica prekinite dotoka državne pomoči pri gradnji je bilo odstopanje od prvotnega urbanističnega načrta prof. E. Ravnikarja. Mesto samo ni imelo ekonomske moči, da bi še naprej raz-

vijalo tako zasnovano. Ravnikarjevo delo na načrtih za Novo Gorico je potekalo od prvih variant zasnovane novega mesta (spomladi 1948) pa do oddaje urbanističnega načrta (spomladi 1950). V načrtu je bila magistrala smer S–J, katere zgornji del bi predstavljale rekreacijske površine, levi krak stanovanjski del, desni pa industrijski. Življenje Nove Gorice bi se torej odvijalo ob magistrali. Obvozna cesta z dvojnimi predorom skozi Panovec in gričevje med Rožno dolino in Šempetrom, bi strnila vsa tri naselja in nekdanja goriška predmestja v urbano skupnost. Mesto naj bi imelo 15.000 prebivalcev.

Njegov načrt ni bil uresničen v celoti: po njem so zgradili le magistralo – danes Kidričeva ulica, šest stanovanjskih blokov, zgradbo občinske skupščine, štiri bloke ob potoku Korenu in delno Delpinovo ulico, del Gregorčičeve ulice in Kajuhovo ulico. Republiška komisija je vztrajala, da se mora magistrala obzidati z večjimi objekti, kot npr. kavarno, restavracijo in hotelom.⁹²

Tudi lokalni dejavniki se niso strinjali z njegovim načrtom, zlasti ne z obliko t.i. ruskih blokov. Vse to se je dogajalo sredi leta 1949.

Kako hitro je Ravnikarjeva zasnova Nove Gorice utonila v pozabo, dokazuje že skica generalnega urbanističnega načrta, ki jo je izdelal arh. B. Gvardiančič in je datirana februar/marec 1954, izdelana po naročilu OLO Gorica. V tej skici ni več sledov prvotne zasnove. Praktično je vse postavljeno na glavo. Gvardiančičeva skica generalnega urbanističnega načrta je v letih 1953–58, ko je bil izdelan urbanistični načrt mesta in zazidalni načrt centra Nove Gorice (arh. V. Strmečki), služila kot nova zasnova za izgradnjo Nove Gorice.

Nova Gorica je bila predvidena kot mesto zelenja in parkov. Skoraj ena tretjina površine, na kateri naj bi zraslo novo mesto, je bila določena za nasade in parke. Gozdni kompleks Panovec naj bi služil tudi kot raziskovalni objekt gozdarskemu inštitutu LRS, zat so morali zidavo njegove neposredne okolice urediti po smotrnem načrtu.

16. novembra 1948 je Ministrstvo za gozdarstvo in lesno industrijo LRS organiziralo ogled gozda.⁹³ Na osnovi ogleda in razprave so urbanisti dobili potrebne podatke in smernice za izdelavo generalne zasnove za ureditev oziroma vključitev Panovca v okvir mesta. Na ogled so bili povabljeni: OLO Gorica, KLO Aješevica (ta je želel 1500 m² gozda Panovca za zgraditev združnega doma), Gozdarski inštitut Slovenije, Ministrstvo za gradnje, Projektivni zavod, prof. Ravnikar, Sekcija za pogozdovanje in melioracijo Krasa v Vipavi.

Sklep

Odločitev za gradnjo Nove Gorice je bila sprejeta z lahkoto, saj je bila to politična odločitev:

dokazati svetu, da si lahko zgradimo novo Gorico, če so nam že staro vzeli. Vse prej kot lahka pa je bila njena gradnja. Spremljali so jo številni problemi: pomanjkanje delovne sile (zlasti strokovnega kadra), problem financ, zaradi česar so vedno bolj odstopali od prvotnih načrtov mesta... Kljub vsem težavam so mesto gradili naprej.

Pravi razvoj mesta pa se je začel šele z združevanjem in ukinitvijo okrajev leta 1965. Po tem obdobju se je Nova Gorica uveljavila kot obmejno mesto s perspektivami na področju trgovine in terciarnih dejavnosti in dejansko začela prevzemati vlogo stare Gorice.

VIRI

- Izvršni svet Skupščine SRS – Lj (Arhiv R Slovenije – ARS)
- Planska komisija SRS – Lj. (ARS)
- Republiška konferenca ZMS – Lj. (ARS)
- Ministrstvo LRS za gradnje – Lj. (ARS)
- Dokumentirano gradivo občine Nova Gorica (Stalna zbirka dokumentiranega gradiva občine Nova Gorica)
- Poverjeništvu PNOO za Slovensko primorje – Ajdovščina (Pokrajinski arhiv Nova Gorica – PA-NG)
- Okrajni ljudski odbor – Gorica – Nova Gorica (PA-NG)
- Okrajni komite KPS – Gorica – Nova Gorica (PA-NG)
- Okrajni odbor SZDL – Gorica – Nova Gorica (PA-NG)
- Okrajni ljudski odbor goriške oblasti – 1950 – Nova Gorica (PA-NG)
- Centralni komite LMS – ZMS Lj. – Ljubljana (Arhiv IZDG)
- Zbirka gradiva o gradnji Nove Gorice (PA-NG)
- Zbirka fotografij (Muzej novejšje zgodovine v Ljubljani)

LITERATURA

- Janko Jeri, Pred 40. leti sta se Slovensko primorje in Istra zedinili z matično državo, Prešernov koledar 1987
- Branko Marušič, Nova Gorica, Motovun, 1988, str. 71
- Anton Melik, Slovensko primorje, Slovenska matica, Lj. 1960, str. 399–405
- Anton Melik, Nova Gorica, Lj. 1946, str. 15, 16
- Zdravko Mlinar, Humanizacija mesta, sociološke razsežnosti urbanizma in samoupravljanja v Novi Gorici, Založba Obzorja Maribor, 1983
- Cvetko Nanut, Ob 25.letnici najmlajšega mesta ob naši zahodni meji, Srečanja, I.1972, št. 45–56, str. 7–14
- Slavica Plahuta, Pričetki gradnje Nove Gorice, Jadranski koledar 1979, Trst, str. 148–156
- Edvard Ravnikar, Nova Gorica po 35.-ih letih, Arhitektov bilten, št. 68–69, Lj. 1983
- Igor Vrišer, Nastanek in razvoj Nove Gorice, Geografski vestnik, Lj. XXXI, 1959, str. 45–78
- Arhitektov bilten, št. 97–98, Lj., december 1988

Goriška srečanja, I,II, št. 7, 8, 1967

Mladinske delovne akcije 1945–48, katalog razstave Muzeja ljudske revolucije Slovenije, Lj. 1983

Občina Nova Gorica – zbornik, Občinska konferenca SZDL Nova Gorica, Nova Gorica 1977, str. 10–11

Srečanja, I. VIII, št. 37–38, 1972, str. 62

PERIODIKA

Ljudska pravica, glasilo KPJ za Slovenijo, letnik VIII., št. 215, 224

Slovenski poročevalec – glasilo OF Slovenije, letnik VIII, št. 220, 224, 261, 264, 1.1947

Nova Gorica – glasilo OF za goriški okraj, letnik I, št. 1, 3, 4, 1. 1947 in letnik II, št. 4, 8, 10, 21, 24, 25, 28, 1948 in letnik III, št. 30, 33, 41, 1949 in letnik IV št. 11, 1950

Mladina – glasilo LMS, letnik VI št. 10, 13, 21, 22, 32, 38, 1948

Brigadir – glasilo mladinskih delovnih brigad v Novi Gorici, letnik II, št. 5, 9, 1948

OPOMBE

1. B. Marušič, Nova Gorica, Motovun, 1988, str. 71. – 2. J. Jeri, Pred 40. leti sta se Slovensko primorje in Istra zedinili z matično državo, Prešernov koledar 1987. – 3. Občina NG 1947–1977 – zbornik, Občinska konferenca SZDL Nova Gorica, Nova Gorica 1977, str. 10–11. – 4. I. Vrišer, Nastanek in razvoj Nove Gorice, Geografski vestnik, Lj. XXXI., 1959, str. 45–78. – 5. A. Melik, Slovensko primorje, Slovenska matica, Lj. 1960, str. 399–405. – 6. I. Vrišer, n.d., str. 45–78. – 7. A. Melik, Gorica, Lj. 1946, str. 15, 16. – 8. B. Marušič, n.d., str. 125. – 9. C. Nanut, Ob 25-letnici najmlajšega mesta ob naši zahodni meji, Srečanja, I. 1972, št. 45–46, str. 7–14. – 10. Srečanja, I. VIII, št. 37/38, 1972, str. 62. – 11. Goriška srečanja, I,II, št. 7, 1967. – 12. Goriška srečanja, I,II, št. 8, 1967. – 13. PA-NG, Fond: Začetki gradnje N.G., pismo B. Gvardiančiča C. Zupancu. – 14. PA-NG, Dokumentirano gradivo občine N.G. 1978, Stalna zbirka dokumentiranega gradiva občine N.G. – 15. E. Ravnikar, Nova Gorica po 35-ih letih, Arhitektov bilten, št. 68/69, I. 1983, Društvo arhitektov Ljubljana in zveza društev arhitektov Slovenije, Ljubljana 1983. – 16. E. Ravnikar, n.d. – 17. C. Nanut, n.d., str. 7–14. – 18. PA-NG, Fond: Začetki gradnje NG, Iz govora na slavnostni seji skupščine občine NG, dne 9.9.1978. – 19. PA-NG, Fond: Začetki gradnje NG, Poverjenišтво PNOO za Slovensko primorje, 1946. – 20. glej opombo 19. – 21. PA-NG, Fond: Začetki gradnje Nove Gorice, OLO Gorica – NG, t.e. 38. s.e. 711. – 22. Po podpisu mirovne pogodbe so se organi ljudske oblasti razformirali in se organizirali tako, da bi se novo priključeni kraji čim laže vključili v družbeni upravni sistem Jugoslavije. Okrožni NOO za Goriško (cona A) je bil ukinjen, PNOO pa je 8. februarja 1947 odločilo, da se vipavski in grgarski okraj vključita v novi okraj Gorica. V Ajdovščini se je takoj formiral izvršni odbor tega okraja, sestavljen tudi iz predstavnikov cone A, ki je bila še vedno pod zavezniško upravo. 23. februarja 1947 je bil razrešen tudi PNOO in ukinjeno poverjenišтво, ki je preneslo svoje posle na ustrežna ministrstva vlade LRS. Tako je

prešla skrb za gradnjo mesta v pristojnost predsedstva slovenske vlade in ustreznih ministrstev. – 23. PA-NG, OLO Gorica – NG, t.e. 38, s.e. 1960. – 24. glej opombo 23. – 25. PA-NG, OLO Gorica – NG, t.e. 38, s.e. 1522. – 26. PA-NG, Fond: Začetki gradnje NG, OLO Gorica – NG, t.e. 38, s.e. 3419. – 27. glej opombo 26. – 28. Arhitektov bilten, št. 97/98, december 1988, udk. 71–72. – 29. PA-NG, OLO – NG, z.e. 38, s.e. 8660. – 30. PA-NG, Fond: Začetki gradnje Nove Gorice, OLO Gorica – NG, t.e. 8, s.e. 349. – 31. PA-NG, Fond: Začetki gradnje Nove Gorice, zasebno pismo Cirilu Zupancu. – 32. I. Vrišer, n.d., str. 45–78. – 33. Z. Mlinar, Humanizacija mesta, sociološke razsežnosti urbanizma in samoupravljanja v NG, Založba obzorja Maribor, 1983. – 34. I. Vrišer, n.d., str. 45–78. – 35. Ljudska pravica, I.VIII, št. 215, 13. september 1947, str. 3. – 36. Slovenski poročevalec, I.VIII, št. 220, 18. september 1947, str. 1. – 37. Slovenski poročevalec, I. VIII, št. 224, 23. september 1947, str. 3. – 38. C. Nanut, n.d., str. 10. – 39. Ljudska pravica, I. VIII, št. 224, 23. september 1947, str. 1. – 40. Arhiv RS, Planska komisija LRS-Lj., t.e. 13, a.e. 33. – 41. glej opombo 40. – 42. Slovenski poročevalec, I. VIII, št. 261, 6. november 1947, str. 3. – 43. Slovenski poročevalec, I. VIII, št. 264, 9. november 1947, str. 3. – 44. Arhiv IZDG, Centralni komite LMS-ZMS-Lj., t.e. 22. – 45. Nova Gorica, I.I, št. 1, 8. november 1947, str. 1. – 46. Podatke o MDB glej v: Mladinske delovne akcije 1945–48, katalog razstave Muzeja ljudske revolucije Slovenije v Ljubljani, I. 1983, uredila Nataša Urbanc. – 47. Nova Gorica I.I, št. 3, 6. december 1947, str. 3. – 48. Nova Gorica I.I, št. 4, 20. december 1947, str. 1. – 49. PA-NG Okrajni komite KPS – Gorica – NG, t.e. 95, a.e. Resolucije 1947. – 50. Arhiv RS, Zapisnik proizvodnega sestanka na gradbišču NG, 22. novembra 1948, Ministrstva za gradnjo LRS, t.e. 152, a.e. N.G. – 51. Nova Gorica, I,II, št. 4, 16. februar 1948, str. 1. – 52. Mladina, I.VI, št. 13, 27. marec 1948, str. 2. – 53. Mladina, I.VI, št. 10, 6. marec 1948, str. 1. – 54. Nova Gorica, I,II, št. 8, 10. april 1948, str. 1. – 55. Nova Gorica, I,II, št. 10, 8. maj 1948, str. 2. – 56. Arhiv IZDG Centralni komite LMS-ZMS, Lj., t.e. 12. – 57. Nova Gorica, I,II, št. 24, 20. avgust 1948, str. 3. – 58. Mladina, I.VI, št. 22, 29. maj 1948, str. 2. – 59. Mladina, I.VI, št. 21, 22. maj 1948, str. 2. – 60. Mladina, I.VI, št. 32, 7. avgust 1948, str. 2. – 61. Brigadir, I,II, št. 5, 20. julij 1948, str. 2. – 62. Nova Gorica, I,II, št. 21, 6. avgust 1948, str. 1. – 63. PA-NG, Okrajni komite KPS – Gorica – NG, t.e. 95, a.e. Resolucije 1948. – 64. Brigadir, I,II, št. 9, 17. avgust 1948, str. 1. – 65. Nova Gorica, I,II, št. 25, 3. september 1948, str. 2. – 66. S. Plahuta, Pričetki gradnje Nove Gorice, Jadranski oledar 1979, Založništvo tržaškega tiska, Trst 1979, str. 148–156. – 67. Mladina, I.VI, št. 38, 18. september 1948, str. 2. – 68. PA-NG, Okrajni odbor SZDL – Gorica – NG, t.e. 1, a.e., Zapisniki sej 1947–52. – 69. Nova Gorica, I,II, št. 13, 11. junij 1948, str. 1. – 70. C. anut, n.d., str. 12. – 71. Arhiv RS, Mesečno poročilo SGP »Primorje« za februar 1948, Ministrstvo LRS za gradnjo – Lj., t.e. 332, s.e. 204. – 72. Arhiv RS, Mesečno poročilo SGP »Primorje« za marec 1948, Ministrstvo za gradnjo – Lj., t.e. 232, s.e. 204. – 73. Arhiv RS, Mesečno poročilo SGP »Primorje« za maj 1948, Ministrstvo za gradnjo – Lj., t.e. 232, s.e. 356. – 74. PA-NG, OLO Gorica-NG, t.e. 60, s.e. 6741. – 75. PA-NG, OLO Gorica-NG, t.e. 62, s.e. 9259. – 76. Nova Gorica, I,II, št. 24, 20. avgust 1948, str. 3. – 77. PA-NG, OLO Gorica, -NG, t.e. 61, s.e. 8952. – 78. Nova Gorica, I,II, št. 28, 24. september 1948, str. 1. – 79. S. Plahuta, n.d., str. 155–156. – 80. Nova Gorica, I,III, št. 33, 18. avgust 1949, str. 1. – 81. Nova Gorica, I,III, št. 41, 13. oktober 1949, str. 3. – 82. Nova Gorica, I,IV, št. 11, str. 3. – 83. Nova Gori-

ca, I.III, št. 30, 28. julij 1949, str. 1. – 84. Arhiv RS, Ministrstvo LRS za gradnje-Lj., s.e. 750. – 85. Arhiv RS, Ministrstvo LRS za gradnje-Lj., s.e. 805. – 86. Arhiv RS, Ministrstvo LRS za gradnje-Lj., s.e. 234, s.e. Kontrolni sektor 1948 – Nova Gorica po 35-letih, Arhitektov bilten, št. 68/69, december 1983, Društvo arhitektov Ljubljana in Zveza društev arhitektov Slovenije, Lj., 1948-

49. – 87. Arhiv RS, Izvršni svet skupščine SRS-Lj., t.e. 4, s.e. S 1949, 320. – 88. PA-NG, Oblastni ljudski odbor goriške oblasti 1950. – 89. PA-NG Gorica-NG, Spisi 1951. – 90. PA-NG, OLO Gorica-NG, t.e. 57/B. – 91. I. Vrišer, n.d., str. 45–78. – 92. E. Ravnikar, n.d. – 93. PA-NG, OLO Gorica-NG, t.e. 62, s.e. 10087.

